

**A
FALUKUTATÁS
VEZÉRFONALA**

ÍRTA

BODOR ANTAL dr.

BUDAPEST, 1935.

KIADJA A MAGYAR TÁRSASÁG FALUKUTATÓ INTÉZETE

A
FALUKUTATÁS
VEZÉRFONALA

ÍRTA

BODOR ANTAL dr.

BUDAPEST, 1935.

KIADJA A MAGYAR TÁRSASÁG FALUKUTATÓ INTÉZETE

*„Az önismeret és körülményismeret minden
javulás és javíthatás legbiztosabb alapja”
Széchenyi István.*

Felelős kiadó: Bodor Antal dr.
Sárkány Nyomda R. T. Budapest, VI., Horn Ede-utca 9. Tel.: 22—1—90.
Igazgatók: Dr. Wessely Antal és Wessely József.

*A Magyar Társaság e vezérfonalat nagyérdemű
tagjának,*

korláti dr. Bernát Isvának

*a magyar falu és a földműves nép megismerése
és felemelése érdekében kifejtett alapvető és köz-
hasznú munkássága 40-ik évfordulója alkalmából
adta ki azzal az erős hittel, hogy a válságtól
leginkább sújtott falu a mai szomorú állapotainak
Széchenyi szellemében való lelkiismeretes vizsgálata
és feltárása megértéshez s a bajok gyökeres
gyógyításához fog vezetni.*

A falukutatás jelentősége.

Nagy megpróbáltatások és sorscsapások után az életképes nemzet figyelme rendszerint a falu felé fordul, a megújodáshoz elsősorban onnan merít öserőt, a földművesnépet pedig fokozottabb gondozásban részesíti. Velejár ezzel a falu alaposabb megismerése, amiben ösztönös megérzéssel az ifjúság szokott előljárni. Ennek messze kiható nagy jelentőségét több példa igazolja, de legtanulságosabb a velünk rokon finneké, akiknek *csodálatos nemzeti kultúrája, művészete és közszelleme első-sorban az ifjúság egykori falumunkájának köszönhető.*

Amikor ugyanis *Napoleon* békeparancsára a művelt svédek fennhatósága alól az orosz iga alá kerülve nemzeti öncélúságuk tudatára ébredtek, az addig csak a népnél őrzött finn nyelv, művészet és hagyományok kifejlesztésére az ifjúság indította meg a mozgalmat. A huszonegy éves *Lönnrot* bejárta a falvakat, megismerte a nép lelkét, életmódját, összegyűjtötte régi énekeit s napfényre hozta a legnagyobb és legősposzt, az ezerévig élőszóval őrzött Kalevalát. Annak leírásai alapján aztán több ifjú felkutatatta Európa keletén az őshazát, ahol a magyarokkal való rokonság nyomait is megtalálták. Példájukat többen követték s a „Hangyák” társaságában tömörült ifjak éveken át alaposan tanulmányozták a nép lelkét, életviszonyait és díszítő művészetét, az összegyűjtött néprajzi tárgyakból pedig több múzeum alapját vetették meg. Ezzel módot és ösztönzést adtak arra is, hogy a városi házak építése és berendezése a népies stílushoz alkalmazkodjék. Mozgalmuk nyomán *a falu és a város között egészséges kölcsönhatás fejlődött ki, ami a nép színvonalát emelte, a vezetőosztályt erős nemzeti és szociális érzéssel tölthette el, a maroknyi finn népet pedig a zord északon a jóllét és műveltség fokára segítette.*

Ha nem is ennyire felemelő, de tanulságos további példa a cseh nyelvtengerben az elnyelés ellen küzdő német nyelvszigetnek „*Heimatskunde*” mozgalma, amit a tanítók indítottak a jelen század elején. A németiségnek fajához s a faluhoz való ragaszkodását erősítette ez azzal, hogy a szülőföld multját, mai értékeit és szépségeit a tanulókkal az iskolában, a felnőttekkel pedig előadások s járási és községmonografiák útján megismertette. A háború után ez a mozgalom átcapott Ausztriába és

Németországba is s ott az egyideig erős szociáldemokrata irányzat nemzeti ellenhatásaként bontakozott ki. Egész sereg ilycélú egyesület és folyóirat látott munkához s a sokhelyen már elhagyott népviseletek, szokások s az elfeledett régi dalok és táncok ennek nyomán kellő megbecsülésben részesültek,

A falvak megismerése mellett német nemzeti célokat szolgál a „*Wandervögel*” mozgalom is, amely abból áll, hogy az ifjak tízezrei gyalog bejárják az országot, falusi házakban keresnek szállást, ellátást s vándorlásuk közben sokat látnak, tapasztalnak, másfelől pedig német nemzeti dalok, szavatelok előadásával szórakoztatják a falu népét s erősítik bennük a faji öntudatot, E vándormadarak a mi vidékeink német lakosságát szintén felkeresik s nem mindenben előnyös hatásukat csak a magyar ifjúság hasonló irányú lelkes munkájával lehetne ellensúlyozni.

A kisebbségi sorsra jutott felvidéki és erdélyi ifjúság többévi ösvénykeresés után szintén rájött arra, hogy jövőjét csak a falu és a város egészséges kölcsönhatásának kifejlesztése, a nép felemelése s a vezetőosztály nemzeti és szociális érzékének erősítése útján biztosíthatja. Ezért északon a „*Sarlósok*”, majd a „*Prohászka-körök*”, keleten főképen az „*Erdélyi Fiatalok*” című folyóirat faluszemináriumába tömörült ifjúság gondos előkészítés után kemény és áldozatos falumunkához kezdtek. Különösen az erdélyiek tudtak e rendszeres kiszállásaik, útmutató vezérfonalaik s a munkájukról beszámoló falufüzeteik segítségével igen figyelemreméltó eredményeket elérni. Munkájuk nem idegen mozgalom utánzása, mert annak gyökerei a jelen század elejéig nyúlnak vissza, amikor a kolozsvári ifjúság több lelkes tagja „*Népegyetem*” címen szervezetet létesítve magyaros viselkedben járta a falvakat, előadásokat tartott, tanítva tanult s egész életére kiható tapasztalatokat szerzett.

Erdélyben tanulságos példát nyújt a maroknyi *szászság* is, amely nyolc évszázadon keresztül azzal tudta nemzetiségét fentartani, hogy a falu és a város közt kultúrközösséget teremtett. Tanult emberei előbb rendszerint a falun működnek s ifjú erejük javát a vidék felemelésére szentelik, annak egyszerű, egészséges közszellemét pedig később magukkal viszik a városba. Újabban az értelmiségi ifjúság a *szünidőben mezei munkákat is vállal, hogy a földművesnég küzdelmes életét így közlelről megismerje s azt jobban megbecsülni tudja.*

Romániában a tudományos falukutatás terén *Dimitru Gusti* bukaresti egyetemi tanár szemináriumuma végez komoly munkát s annak eredményeit a Román Szociális Intézet terjedelmes kiadványaiban teszi közzé. *Gusti* tanár minden tudományszak legki-

válóbb hallgatóit ugyanazon falunak több hónapig tartó alapos vizsgálatába vonja be s módszere így lényegesen eltér a *Leopold von Wiese* kölni professzorétól, aki egy járás több községét veszi egyidejűleg vizsgálat alá s az ezekben különböző irányban dolgozó kutatók közt az időnkénti közös megbeszélések útján létesít kapcsolatot és munkaközösséget.

A tudományos faluvizsgálat legmagasabb fokon ma *Észak-Amerikában* áll, ahol a bajok megelőzésére irányuló törekvés már a háború előtt több téren érvényre jutott s az ottani hagyomány nélküli és kevert lakosságú farmok és falvak termelési és életviszonyaiban mutatkozó beteges tünetek alapos vizsgálatára szintén kiterjeszkedett. Ennek elősegítésére *Roosevelt* elnök 1911-ben nagyobb alapot létesített, aminek támogatásával ma már több egyetemen külön falu- és farmkutató intézetek működnek.

Hazánkban a javítócélú faluvizsgálatnak már egy-két évszázaddal ezelőtt lelkes úttörői voltak, így *Bél Mátyás*, *Tessedik Sámuel* és *Berzeviczy Gergely*, de az egész nemzetet felrázó erővel csak *Széchenyi István* tudta *falvaink elmaradottságát s a jobbágyrendszer hátrányait szem elé tárni*. A múlt század derekán *Fényes Elek*, *Galgóczy Károly*, *Palugyay Imre*, Erdélyben pedig *Orbán Balázs* indítottak széleskörű szülőföld-ismertető munkát, ebben azonban a történelmi és földrajzi rész a társadalmi állapotok leírását és a bajok megállapítását háttérbe szorította, úgyhogy e korszak legjobb faluszociografiáját egy külföldi szakírónak, *Le Play*-nek köszönhetjük, aki „A munkáskérdés reformja” c. könyve külön fejezetében ismertette a tiszamenti jobbágyok életviszonyait s az adatokat ehhez 1846-ban tett magyarországi útján, Hatvanban gyűjtötte össze. *Ditz Henrik* bajor közgazdász pedig „A magyar mezőgazdaság” címen 1869-ben magyarul is megjelent könyvében a kiscgazdák és a nemesi birtokosoknak a jobbágyfelszabadítás előtti és utáni gazdasági és társadalmi viszonyairól adott éles meglátással, tanulságos leírást.

A kiegyezés után a gyorsan fellendülő városokra terelődött a figyelem és az csak a 90-es években fordult némileg a falu felé, amikor az amerikai olcsó búza versenye miatt eladósodott s az uzsorakamattól tönkrement gazdák tízezrei a városba vagy külföldre vándoroltak, a vidék pedig a pusztulás, reménytelenség s a munkászavargások színhelye lett. A gróf *Károlyi Sándor*, *Darányi Ignác* és *Bernát István* vezetése alatt megindult agrármozgalom előbb a falu bajainak gondos vizsgálatára törekedett s a „Magyar Gazdák Szemléjé”-ben számos illycélú községmonográfia jelent meg. Ezek a gazdálkodási, birtok- és hitelviszonyok

megvilágítására s a szövetkezeti gondolat terjesztésére fektették a súlyt, a népléleken történt változások, valamint a kulturális és egészségügyi állapotok és szükségletek leírása pedig többnyire háttérbe szorult. Ugyanakkor az etnográfusok népművészetünk gazdag kincseit tárták fel, s a népeletben inkább az ősi sajátosságokat kutatták, úgyhogy a halászok és pásztorok kitűnő szociográfiáját is a természettudós *Herman Ottó*nak köszönhetjük. Még jó, hogy néhány kiváló írónk, Petőfi, Arany, Jókai, Mikszáth, majd Gárdonyi, Tömörkényi, Móricz, Móra és mások egyik-másik vidék népének egykori életét s gondolkozását műveikben megörökítették.

Az egyfőrmának és egyhangúnak látszó falu kevés embert érdekelt a háborúig, amikor a világrengés abban is új rétegződéseket és állapotokat, új mélységeket és magasságokat teremtett, s ezek aztán külön vizsgálatra szorultak. Az 1920-ban alakult Faluszövetség ezért az ilyirányú kutatásra is kiterjeszkedett: az összes községekből összegyűjtött kérdőív-válaszok alapján tájékozódott a változott viszonyok, szükségletek és törekvések felől s ezek alapján számos kulturális, községfejlesztési, népgondozó és termelési mozgalmat indított, e mellett a válaszadásba bevont sok ezer vezetőember figyelmét a falubeli hibákra és tennivalókra ráterelte. A szövetség a gyakorlati célokat tudományos alapossággal szolgáló faluvizsgálat elősegítésére vezérfonalat adott ki s ennek nyomán vezetőemberek és kiscgazdák községmonográfiákat írtak s közülök több meg is jelent külön füzetben vagy folyóiratban. Különösen „*A Falu*” c. lap tizenkét évfolyama sok községleírást, szociográfiai és falupolitikai tárgyú cikket közölt, ezért a kutatók számára gazdag forrásul szolgál.

A Földrajzi Társaság Balaton-bizottsága a Balaton és környéke természeti, föld- és néprajzi viszonyait évekig tartó kutató munkával tárta fel, s annak eredményeit egész könyvsorozatban tette közzé. A Társaság utóbb az Alföld tudományos vizsgálatát is munkatervébe vette.

A háború után az eddig elhanyagolt Alföld és a tanyavilág gyakorlati kérdései szintén felszínre kerültek s e téren különösen *Kaán* Károly akadémikus s *Gesztelyi* Nagy László mezőgazdasági kamarai igazgató széleskörű irodalmi tevékenységet fejtettek ki. Az Alföld tudományos kutatásával foglalkozik elsősorban a debreceni és szegedi egyetemmel kapcsolatos két Alföldkutató Bizottság, s a „Föld és Ember” című folyóiratban megjelent emberföldrajzi tanulmányok, a Földtani Intézet talajvizsgálatai s több közegészségügyi s más egyetemi intézet helyi felvételei szintén a magyar falu és a tanyavilág alapos megismerését segítették elő.

A háború után eként fellendült falukutató munkában azonban nálunk egyideig csak kisebb számban vettek részt a fiatalok s ezek is többnyire a közgazdasági egyetem községgpolitikai szemináriumának hallgatói voltak, akik doktori értekezésük tárgyául egyik-másik falukérdést vagy községgmonográfiát választottak, ezekben azonban a szociográfiai részt többnyire csak újabban, a válság óta dolgozzák ki alaposabban.

A Csonkaország ifjúsága rendszeres faluvizsgálathoz 1928-ban kezdett hozzá, amikor a Kolozsvárról Szegedre került egyetem néhány hallgatója a környékbeli tanyákra népdalok gyűjtése és rajzolatás céljából kijárva s az ottani elhagyatottságot látva, ez arra ösztönözte őket, hogy alaposabban vizsgálják az állapotokat és behatóbban foglalkozzanak a néppel. A latifundiumok közt meghúzódó falvak és tanyavidék elmaradottsága s a nagyváros csillogó élete közt mutatkozó ellentétek azonban egyik-másik ifjút élesebb kritikára készítették, mások pedig félreértések miatt elkedvetlenedve egyidőre abbahagyták a szépen megindult munkát. A szegedi mozgalom így is sok tanulságot nyújt a jövő számára.

Pár év óta a sárospataki teológiai ifjúság szintén faluszemináriumot létesített s tanári vezetés mellett rendszeres kiszállásokat végez. A „*Turul*” bajtársi szövetség hasonlóképen hozzálátott a falumunkához, újabban pedig a „*Pro Christo* diákszövetség” tagjai járnak ki rendszeres szociográfiai felvételekre.

A falukutatás terén fontos hivatás vár az öregcserkészekre is, akik ifjabb éveikben a nyári táborozás alatt a közeli falvakban már környezettanulmányozást végeztek s azok lakosságával bensőségesebben érintkezve ember- és természetismeretre tettek szert s a vizsgálódáshoz készséget szereztek. Ezek segítségével az öregcserkészek a falu bonyolultabb kérdéseinek tanulmányozására szintén vállalkozhatnak s egyik lelkes csoportjuk 1934. év nyarán már meg is kezdte a társadalomrajzi adatgyűjtést. Kérdőpontokat készítettek s a „*Fiatal Magyarország*” c. folyóiratuk külön számában részletes célkitűzést és munkatervet adtak.

Az öregcserkészek Regöscsoportja másirányban végez falumunkát. Tanfolyamokon és regöskátéjával tanítja ki tagjait arra, hogy miképen végezzék a néprajzi tárgyak s a nép ajkán élő régi dalok, mondák gyűjtését, közben pedig hogyan terjeszték a cserkész-szellemet. Tagjai évek óta járják nyaranta a vidéket, kint élnek a tanyákon, halászok, pásztorok sátraiban, résztvesznek azok munkájában, szórakozásaiban, s testbenlélekben megerősödvé, néprajzi gyűjtésük értékes anyagával térnek vissza a városba.

Az *Országos Széchenyi Szövetség* 1905-ben történt megalakulása után mindjárt megkezdte az egyetemi ifjúság falusi kiszállásainak és előadásainak szervezését, és ezzel módot nyújtott a vidék megismerésére. Az előadók kiképzése céljából tanfolyamokat rendezett, de a módszeres faluvizsgálathoz csak 1934. évben látott hozzá, amikor az agrárszettlement osztálya rájött arra, hogy *a falunak a háború, a pénzhiány, majd a mezőgazdasági válság miatt átalakult gondolkozását, életmódját, társadalmi és gazdasági helyzetét alaposan ismernie kell annak, aki a földműves-népén segíteni akar.*

A falukutatás ügyét jelentősen elő fogja segíteni az a körülmény is, hogy az új népoktatási tanterv a szülőföld alapos tanítását és ismertetését kívánja, s az ennek elősegítésére szolgáló „*Szülőföldismereti anyag gyűjtő füzetének*” összeállításához már 1100 iskola hozzákezdett. E gyűjtő munka a tanítók és tanárok kutató készségét növelve, őket később községmonografiák és társadalomrajzok készítésére is ösztönözni fogja. A Tanítóképzési tanárok egyesülete 1934. év őszén szintén elhatározta, hogy a falusi népoktatás eredményesebbé tévése érdekében annak központjába állítja a szülőföld ismertetését, s kívánatosnak tartotta, hogy az ehhez szükséges történelmi, statisztikai s a falvakon nem található más adatok megszerzését valamely intézmény elősegítse.

A falvak egészségügyi s ezzel összefüggő szociális állapotainak vizsgálata terén nagyjelentőségű munkába kezdett újabban az Orsz. Közegészségügyi Intézet, mely a gondos kiképzés után már 80 községben működő egészségügyi testvérekkel körzetükről részletes szociográfiai felvételt készített. Ezek közül Ostoros községé a Magyar Szemlében jelent meg.

A falu megismerését célzó mozgalom tehát az utóbbi válságos években kiszélesedett, s mind több ifjúsági és más egyesület tagjai, továbbá újságok munkatársai járják és tanulmányozzák a vidéket. Azonban az egymástól elszigetelten s többnyire megfelelő rendszer nélkül folyó munkának a fentebb elmondottak szerint hátrányai is vannak, mert amíg egyik községben többen is végeznek hasonló célú kutatást, addig a vizsgálódásra talán érdemesebb helyek teljesen figyelmen kívül maradnak.

A szétfolyó falumunka összhangba hozása, megfelelő megosztása és elősegítése céljából tehát közös Központi szervre van szükség, s ezért a *Magyar Társaság* nemrégén *Falukutató Intézetet* létesített, s annak bizottságába a falumunkával foglalkozó szervezetek képviselőit is bevonja.

Az intézet dr. *Steinecker* Ferenc egyetemi tanár elnöklete alatt működik és Budapesten IV., Szerb-utca 23. szám alatt berendezett archivuma az összes községek régebbi állapotaira vonatkozó statisztikai és szociográfiai adatokat s többféle térképet foglal magában. Az intézet szervesen egészíti ki az 1920-ban létesült *Magyar Szociográfiai Intézetet*, mely a könyvekből és folyóiratokból kijegyzett statisztikai, történeti s más adatokat cédularendszerben községenként őrzi s az érdeklődők használatára bocsátja.

A Falukutató Intézet arra törekszik, hogy a falvak megismerését s az ehhez szükséges szakszerű vizsgálatát elősegítse és széles körben terjessze. Továbbá oda hat, hogy egyelőre legalább az érdekesebb falvak és jellegzetes községtípusok, valamint ama helységek monográfiái vagy társadalomrajzai elkészüljenek, ahol tanítóképzők, teológiák és gazdasági szakiskolák vannak, s azok tanárai és jelesebb növendékei rendszeres és állandó megfigyeléseket tehetnek. Az Intézet e végből szülőföldismereti és szociográfiai tanulmányokat tesz közzé, s a falukutatás vezérfonalának alábbi kérdőpontjai alapján készült legjobb községmonográfiák és társadalomrajzok jutalmazására pályadíjakat tűz ki, a legkiválóbb műveket kiadja. A forrásmunkákhoz való hozzájárulás megkönnyítésére összeállította a „*Honismeret és Falukutatás Repertóriumát*”, mely a községek, tájak és megyék betürendjében a róluk írt könyvek, folyóiratcikkek és kéziratok címeit is közli.

Az *Intézet hivatása* azonban *elsősorban az, hogy kapcsolatot, együttműködést és munkamegosztást létesítsen a falukutatással foglalkozó különféle szervezetek között*, és keresztülvigye azt, hogy egyelőre legalább a jellegzetes községtípusok monográfiái az egységes vezérfonal segítségével elkészüljenek, s tudományos és gyakorlati felhasználás céljából hozzáférhetők legyenek.

Megvan tehát a mód arra, hogy komoly munkaközösséggel falvaink s a tanyavilág széleskörű rendszeres vizsgálata végre meginduljon. Ez akkor is hasznos és eredményes lesz, ha nem jelenik meg mindjárt minden községről monográfia, de a falu kérdéseiben eljáró s jogszabályt alkotó vagy alkalmazó vezetőemberek, továbbá a főiskolai s egyéb oklevelet szerző ifjak a *módszeres szociográfiai felvételben való kötelező részvétel útján egész életükre kiható ember- és faluismeretet, vizsgálódási készséget és szociális érzéket* szereznek. Ennyit pedig a súlyosan beteg falu érdekében mindenki, s elsősorban a fogékonylelkű ifjúság könnyen és szívesen megtehet.

A falukutatás módja.

A fekvés, település, gazdasági-, nép- és birtokviszonyok tekintetében egymástól különböző falvakat az előforduló fontosabb ügyekben: telepítés, határrendezés, tagosítás stb. esetén egyenként szükséges alaposan áttekinteni, általános tervek készítésekor pedig legalább a jellegzetes községeket s a bennük időnként végbemenő változásokat kell megfelelően ismerni és figyelembe venni.

Csupán néhány főbb típust említve lényegesen különböző a helyzet egy zárt faluban, mint a tanyavidéken, más egy kétszáz lakosú törpefaluban, mint tíz-húszezres lélekszámú városias helységben. Eltérők a gazdasági- és népvizonyok a hegyvidéken és a síkságon, az egykori urbéres és a szabad községekben, mások a lehetőségek nagyváros, fürdőhely, bányatelep szomszédságában, mint vasúttól, piactól távolfekvő vagy éppen a trianoni határszélre került falvakban. Eltérő a helyzet a kistermelőkből álló szőlővidéken, vagy uradalmak szomszédságában, más egy telepített német, tót, szerb faluban, mint az ősmagyar lakosságában.

A falvakat azonban csak az tudja gyorsan és helyesen áttekinteni, aki legalább egynek monografiáját rendszeres adatgyűjtés, vizsgálódás alapján elkészítette, s ennek során a különböző tényezőket és jelenségeket, azok összefüggéseit, továbbá földerítésük módját megismerte. Az ebben való jártasságra nemcsak a gyakorlat emberének, hanem a tudományok különböző ágaiban kutatóknak szintén szükségük van, ha a vizsgált jelenségeket nem elszigetelten, hanem a különféle emberi és természeti tényezőkkel s az étellel való összefüggéseiben akarják látni.

Más szempontból az is kívánatos, hogy a falu minden vezetőembere s értelmesebb lakosa szülő- illetve lakóhelye multbeli fejlődése, mai állapota s jövőbeli lehetőségei felől tájékozva legyen, amit szintén csak rendszeres tanulmányozással lehet elérni.

E vezérfonal a tervszerű és alapos falukutatást akarja megkönnyíteni, amikor a különféle irányú vizsgálódások alkalmával tisztázandó összes kérdéseket csoportosítva adja, s arra is rámutat, hogy a szükséges adatokhoz hol és miképpen lehet hozzájutni, továbbá *a falut alkotó tényezők közt eddig észre sem vett sokféle kapcsolatot és egymásrahatást mily módon kell kideríteni?*

A kérdőpontok úgy vannak összeállítva, hogy a kutató a kitűzött cél vagy a vizsgált község szempontjából lényegtelen

és tárgyaltan kérdéseket figyelmen kívül hagyva az illető falura nézve fontosakat megfelelően kibővíthesse. A tájékozódást megkönnyítő számozással ezért az egyes kérdések helyett csak azoknak nagyobb csoportjai vannak ellátva.

A rendszerbe foglalt kérdőpontok alapján a község rövid áttekintése után vizsgálat alá kerülnek a természeti és földrajzi tényezők, s azok kialakulása, aztán a falu és lakossága története, majd a népesség mai mozgása, összetétele, jellegzetes sajátosságai, családi élete s ezzel összefüggő életviszonyai és színvonala, aztán az egyének a családhoz, mindkettőnek a társadalomhoz, továbbá a községhez, államhoz és egyéb szervezetekhez való viszonya, majd a gazdasági élet, végül a falu hatóterülete s a környékkel és a távolibb vidékekkel való kapcsolata.

Ha e vezérfonal alapján *községmonográfia* készül, az a természeti, emberi és történelmi tényezőkre egyaránt kiterjeszkedve az adottságoknak megfelelő helyi feladatokra és tennivalókra is rámutat. Történelmi, statisztikai s más adatok halmozása helyett csak azokat domborítja ki, amelyek az illető községet jellemzik. A kutató az ismeretköréhez és a kitűzött célhoz közelálló kérdéseket dolgozza ki jobban, a többit mellőzi vagy röviden érinti, részletes népjellemzést s társadalomrajzot pedig csak akkor ad, ha hosszabb ideig tartó megfigyeléseket tehet vagy erre alkalmas egyént talál a helyszínen.

Más a helyzet akkor, ha egy faluról vagy vidékről *szocio-gráfia* készül, s a kutató a társadalmat alkotó egyének és csoportok helyzetét, egymáshoz való viszonyát, kapcsolatait, anyagi és szellemi életét, szükségleteit és bajait vizsgálja, hogy a beteges tünetek okait és orvosságát megtalálja, s gyakorlati vagy tudományos célra általános következtetéseket vonjon le. Ebben az esetben elsősorban a társadalmi élet jelenségeivel foglalkozik, s csak az ezekkel szorosan összefüggő történelmi, föld- és természetrajzi, gazdasági és egyéb adatokat dolgozza fel.

Az összes kérdőpontokra senkinek sem szükséges válaszolni, de *kívánatos azokat a bármely irányban kutatóknak át-olvasni, hogy széleskörűbb áttekintést nyerjenek*, s figyelembe tudjanak venni minden olyan adatot és összefüggést, ami vizsgálódásukat eredményesebbé teheti. Ily célra jól használhatják a járási- és tájmonografiák írói, továbbá a település-, gazdasági- és emberföldrajz s a néprajz terén kutatók is, akik a vizsgálódásuknak megfelelő részletesebb vezérfonalat s kérdőpontokat, — ha erre szükségük van, — a Magyar Társaság kiadásában megjelent *„Honismeret és falukutatás irodalma”* című füzetben találják meg. E repertórium a különböző szakirányú és általános forrásművek mellett a községek, tájak és vármegyék betü-

rendjében felsorolt s részben mintául is használható monográfiák és szakcikk címeit szintén közli. E jegyzékből az is kitűnik, hogy amíg egyes falvakról már több tanulmány jelent meg, másokról ezideig semmi sem készült.

A kutatás tárgyát kívánatos a fent röviden elsorolt, avagy más jellegzetes községtípusok közül venni, hogy elsősorban ezek monográfiái és társadalomrajzai készüljenek el, s a magyar falu egyetemes szociográfiája azok alapján összeállítható legyen. A vizsgálatra legalkalmasabb községek megválasztásában, továbbá a nehezebben hozzáférhető történelmi, statisztikai s más adatok megszerzésében a Falukutató Intézet szívesen nyújt segítséget a vidéken lakó kutatók részére, kik a nagyobb könyvtárakhoz és a Szociográfiai Intézet gyűjteményéhez nem juthatnak hozzá.

Ily könnyítéssel s egy-két mintaszerű mű átolvasása után jó faluszociográfiát készíthet az, aki e vezérfonal irányítása mellett lakóhelye vagy más közeli helység jól ismert lakosságát hosszabb ideig rendszeresen figyeli, s ennek során a jellemző vonásokat s az összefüggéseket észreveszi, a kapcsolatokat pedig áttekinti.

Ezzel szemben az, aki a helyszínén nem ismerős és az ottani hosszabb ideig tartó vizsgálódásra megfelelő munkatársat nem talál, de a városi könyvtárak, hivatalok adataihoz könnyen hozzá tud jutni, inkább községmonográfiát (községrajzot) készítsen, s ehhez használja fel a már 1100 elemi és polgári iskolában vezetett „Szülőföldismereti anyaggyűjtőfüzet” adatait is, amelyek hosszabb idő óta folyó megfigyelésen és gyűjtésen alapulnak.

Az is helyes, ha 2—3 kutató munkaközösségben dolgozik, és a falun lakó elsősorban a szociográfiai s más megfigyeléseket, a városbeli pedig a könyvtári és levéltári adatszerzést s esetleg a feldolgozást és felülbírálatást végzi.

A nyomtatásban megjelent adatokat az említett Repertóriumban felsorolt munkákban, a kézírásosak nagyrészét pedig, köztük a bevetett és learatott terület, természetlágok, tavaszi állatösszeírások, az anyakönyvek stb. évenkénti kimutatásait a községházán s részben a gazdasági felügyelőknél, a pár év előttiüket pedig a Közp. Statisztikai Hivatal irattárában lehet megtalálni.

Az 1930. évi népszámlálásnak az eddigieknél részletesebben feldolgozott községenkénti adatai a Statisztikai Közlemények 83. és 86. sz. kötetében már megjelentek s a korábbi évtizedekével való összehasonlítás után a népmozgalom, vándorlások, birtokmegoszlás, építkezés, stb. alakulását pontos számokkal világítják meg.

A széleskörűbb vizsgálódáshoz még gazdagabb anyagot s erősebb ösztönzést fog nyújtani az 1935. évi nagy mezőgazdasági statisztikai felvétel, amelynek eredményei községenként feldolgozva egy-két éven belül bizonyára közlésre kerülnek. Ennek adatanyaga az 1895-ben végrehajtott első nagy mezőgazdasági összeírásnál sokkal bővebb lesz s e kettőnek összehasonlítása a 40 év alatt végbement nagy változásokat szembe-tűnően fogja mutatni.

Az új irányú történelmi, föld- és néprajzi kutatást megkönnyíti majd a „Hungarológia” kitűnő könyvsorozatában a Hóman—Szekfü-féle történelem s a négykötetes „Magyarország Néprajza” után sorra kerülő magyar földrajz és antropológia.

A vezérfonalban több kérdés mellett mindjárt közöljük az adatok forrását és feldolgozásuk módját is, a természetes és tényleges szaporodás országos és megyénkénti %-számainak pedig a vizsgált községével való összehasonlítás céljából más országos átlagszámokkal együtt külön táblázatban adjuk.

A különböző helyekről összegyűjtött történelmi, statisztikai s más adatokat a kérdéscsoportok számozásának megfelelően rendezve a helyszínén kell a hiányzó szociográfiai, gazdasági s más anyaggal kiegészíteni, részben pedig helyesbíteni.

A nép életmódját, gondolkozását, gazdálkodását kutató kérdéseket nemcsak az illetékes falusi vezetőemberek, továbbá a néppel sűrűn érintkező orvos, egészségügyi testvér, védőnő, ügyvéd, kereskedő, vendéglős, stb., hanem több értelmes kis- és törpebirtokos, bérlő, cseléd, napszámos előtt szintén fel kell tenni. Kisembereknél ez kikérdezés helyett beszélgetés során való kérdezősködés legyen, az illetőnek, vagy családjának sorsa iránti szeretetteljes érdeklődés alakjában. *A hallottakat nem szabad nyomban feljegyezni, sem a tudakolás célját elárulni*, mert a kérdezett ez befolyásolja, épúgy, mint az, ha az életmódjában vagy gazdálkodásában észrevett hibákat a kutató bírálhatja, tanácsokat ad, népiesen beszél, túlsokat akar egyszerre megtudni, vagy az adókirovásnál figyelembe jöhető vagyoni és jövedelmi viszonyok iránt érdeklődik.

A kiválasztott községet nem elszigetelten, hanem *a környező falvakkal összehasonlítva*, a velük való kapcsolatok figyelembevételével *kell vizsgálni*, s az ezekre vonatkozó fontosabb adatok alapján a szembetűnőbb eltérések s azok okai szintén megvilágítandók.

Ha a kutató saját megfigyelései s a hallottak vagy olvasottak alapján a községre jellemző és fontos tényezőket és jelenségeket kölcsönhatásaikkal együtt felderítette s a következtetések levonása után a hibákat és tennivalókat megállapította, kí-

vánatos, hogy azokat a falu vezetőembereivel s értelmesebb lakosaival közös megbeszélésen közölje. Az egybegyűltek így okulnak a hallottakból, másrészt észrevételeikkel a kutató egyik-másik adatát és megállapítását helyesbítik.

Csak ezek után lehet az elkészített községmonográfiát vagy társadalomrajzot kinyomatni, ha pedig ez akadályokba ütközik, az esetben a kéziratot — lehetőleg bekötve — valamelyik könyv- vagy levéltárban, esetleg a községi irattárban közhasználatra elhelyezni. A Falukutató Intézet a nála bejelentett avagy őrzésre letett ily kéziratok művekről évenként jegyzéket ad ki s eként tájékoztatást nyújt arról, hogy mely falvak nincsenek még feldolgozva, másfelől a szomszédos községekkel való összehasonlításhoz szükséges adatok hol találhatóak?

A falukutatás célja néha a vizsgálódás módszerének megismerése, máskor egy község ismertető leírása, de lehet a cél különleges is, így egyes községeket, vidékeket pusztító egyke, elvándorlás, népbetegségek okainak vagy az országcsonkítás, válság, közeli nagyváros, stb. hatásainak tanulmányozása. A vizsgálódás azonban sohasem lehet tendenciózus, ezért a kutató a faji, felekezeti, politikai és osztályelfogultság torzító és átszínező szemüvegét sohasem használhatja.

A falukutatás orvosi vizsgálat legyen, ami olykor talán fájdalmas és kellemetlen, de mindig kíméletes és hasznos, akár a baj megállapítása és gyógyítása vagy annak megelőzése céljából történik. Amiként azonban az orvosnak betegéről mindent tudnia kell, de egyet-mást nem szabad elárulnia, a falukutató sem teheti közzé azt, amivel a vizsgált falunak s adatközlőjének árt-hat, a népet pedig a későbbi kutatókkal szemben zárkóztató, bizalmatlanná teheti. Az ilytermészetű érdekesebb megfigyeléseket a falu nevének említése nélkül, külön cikkben lehet megírni.

Végül pedig nem szabad csupán a hibákat meglátni, sem azokat indokolatlanul általánosítani, az örvendetes jelenségeket pedig elhallgatni, mert a falut a maga egészében kell ismerünk, ha azt nemcsak gondozni és gyógyítani, hanem szeretni s megbecsülni is akarjuk.

Kérdőpontok.

A) **Adatforrások.** *A kutató minő forrásokból szerezte adatait? (Könyvek, folyóiratcikkek, okmányok, levéltárak, stb. felsorolása. A szóbeli adatok közlöi s foglalkozásuk az egyes kérdés csoportoknál említendőek.)*

B) **A község fekvése s rövid áttekintése.** *A község melyik megyében és járásban, hol és hogyan (völgyben, hegy oldalán, v. lábánál), minő folyóvíz, út- és vasútvonal mellett (esetleg utóbbiak kereszteződésénél), mily jellegű tájon (síkság, hegy-, vagy dombvidék, sziget, stb.), a várostól, vasút-, vagy hajóállomástól hány kilométer távolságban s a tengerszín felett mily átlagos magasságban fekszik?*

A község településformája milyen? Zárt-e, avagy a külterületen tanyarendszerű-e? Van-e városias része és hol? Az 1930. évi népszámlálás szerint mennyi a lakosság száma és mi a főfoglalkozása? Mily jellegű a község? (Járási székhely, kis-, vagy nagyközség.) A községhez minő telepdek, puszták, majorkrok tartoznak s azok a községtől hány km távolságra fekszenek?

A község határának egész területe hány kat. hold s az utóbbi évtizedekben hozzá-, vagy elcsatolás miatt hány holddal s melyik határrészen gyarapodott, avagy csökkent s mi volt ennek az oka? (Trianoni határ, községegyesítés, új község alapítása, határrendezés, stb. E vezérfonalban többnyire röviden említett „hold” alatt mindenkor 1600 □-öles kataszteri hold értendő. Az adatok a Szociográfiai Intézetben, vagy a népszámlálási kiadványokból, továbbá a községházán, az 1925-ben készült Fayol-rendszerű és más összeírásokból, valamint a 75.000-es katonai térképről nyerhetők. A térkép-szelvényen, vagy az arról készített rajzon feltüntetendők az újabban létesített utak, vasút-, és autóbuszvonalak, bányák, gyárak, nyaraló-, családiház-, földreform- és munkástelepek, tanyaközpontok, majorkrok vizicsatornák, halastavak, stb., továbbá megjelölendők az ide, avagy innen átcsatolt területek, végül ama határrészek, amelyeket itt a szomszéd községbeliek, a környékbeli falvakban pedig az itteni gazdák bírnak.)

I. Természeti viszonyok.

I. 1. **Geológia.** *A község határa melyik geológiai tájegységben fekszik és ezt minő természeti erők és hogyan alakították ki? (Vulkanikus erő, erózió, törés, gyűrődés, süllyedés, hegyek lekopása, vízholdta kavics, fővény, törmelékkúp, szélholdta homok, avagy síkság feltöltése, stb.) Milyen a határ geológiai szer-*

kezete? Fúrások alkalmával minő rétegek kerültek felszínre? Melyek a határ uralkodó kőzetei? (Dolomit, homok-, vagy mészkő, stb.)

Felsorolandó, h e g y e i minő hegycsoporthoz tartoznak s a határ mely részén, hogyan fekszenek? Hegyeinek, valamint a határ legmélyebben fekvő részeinek a tengerszín feletti magassága hány méter?

Minő természeti kincsek vannak a községben? (Szén, érc, kő, földgáz, ásványvíz, tőzeg, ipari feldolgozásra alkalmas más anyag, stb.) Ezek közül mi került hasznosításra és hogyan? Vannak-e barlangok, kopár sziklák, vízmosta területek és azokat mire használják? (Adatok részben a m. kir. Földtani Intézettől s annak kiadványaiból, geológiai és hidrológiai térképeiből szerzhetők.)

I. 2. Termőtalaj. *A határ különböző részein milyen termőtalajok vannak? (Homok, vályog, agyag, öntéstalaj, stb.) Hogyan keletkeztek ezek? (Kőzetek mállása, szélhordta homok, hulló por, vízhordalék, kiszáradt mocsár, erdőirtás, stb.) Az egyes talajnemek mélysége, színe, tulajdonsága milyen? (Az adatok részben a Földtani Intézet agrogeológiai felvételeiről készült jelentésekben és térképeken, továbbá a községházán és a pénzügyigazgatóságoknál őrzött „kataszteri mintatérjegyzékben” található. Utóbbiak a különböző kataszteri osztályokba sorozott földek fekvését s termő- és altalajának tulajdonságait írják le.)*

A különböző talajnemeken minő művelésiágak vannak? (Pl. a futóhomokon legelő, erdő, az agyag- vagy vályogtalajon szántó, rét, stb.) Van-e szikesedés, avagy vadszik, hol, hány holdon, mióta és mily okból? Mire használják e területeket és miként javítják, mily eredménnyel?

I. 3. Vízrajz. *A község határa melyik folyamterülethez tartozik? A közelben hol van a vízválasztó? Folyóvizek, tavak, mocsarak a határ melyik részén vannak, illetve voltak s közülök melyik tűnt el, mikor és mily okból? (Kiszáradás, lecsapolás, vízszabályozás, stb.) Helyükön ma mi van? (Szántó, rét, kert, beltelek, stb.)*

A folyók s z a b á l y o z á s á t, vizek lecsapolását mikor, hogyan és melyik társulat végezte? A csatornák, gátak, zsilipek hol vannak? A község melyik határrészén, hány hold tartozik az ármentesítő, vagy vízszabályozó társulat működési területéhez s a birtokosok évente hány pengőt tartoznak a társulatnak járulékbán fizetni holdanként és összesen? E munkálatok mennyiben voltak előnyösek, vagy hátrányosak a gazdákra nézve a múltban és mennyiben azok ma?

Van-e talajvíz, vadvíz és mely dűlőkben, hány évenként, mekkora területen? Miféle termelvényekben tesz pusztítást és hogyan védekeznek, illetve védekezhetnének ellene? Hol és minő vízszabályozásra, vagy lecsapolásra volna szükség és e területet ma mire használják? A vizierőt miként hasznosítják, illetve mire lehetne használni? (Öntözés, áramfejlesztés, malom, stb.)

Van-e elegendő jó ivóvíz a kutakban és hány méter mélységben található a víz? Van-e vízvezeték? Vannak-e künn a határban kutak? Hány artézikút van és mióta, hány méter a mélységük, kiknek költségén furatták és milyen a vizük? Vannak-e nagyobb hidak és minő azok jelentősége? (Az adatok részben a Földművelésügyi Minisztérium vízrajzi osztályában és a Kultúrmérnöki Hivatalban szerezhethők be.) Ha folyó vagy tó van a határban, az mennyiben volt a multban és mennyiben van ma a község előnyére, illetve hátrányára?

I. 4. Éghajlat, időjárás. (Részletes útmutatások R ó n a Zs. „Meteorológiai megfigyelések” c. kézikönyvében.) *Hány fok a napi, havi és évi közepes hőmérséklet? Az adatok kinek, mily módszerű megfigyelésain alapulnak? Mily irányú szelek hoznak esőt? Az erős szelek gyakoriak-e és mennyiben hátrányosak a gazdaságra? A szeles és szélcsendes napok száma mennyi? Hány mm az évi csapadék? A csapadék évszakonkénti eloszlása minő termelvényekre kedvező és mifélékre nem? Mennyi a zivataros és a jégesős napok száma? Utóbbi több, vagy kevesebb-e, mint a szomszédos községekben? Az időjárásra vonatkozólag a nép ajkán minő gazdasági szempontból jellemző mondatok vannak?*

Mikor és minő főtermelvényekben tett az utóbbi évtizedekben nagyobb pusztítást: Mely évben, mely terményben?

<i>Csapás neve. Év,</i>	<i>termény.</i>	<i>Csapás neve. Év,</i>	<i>termény.</i>
Korai fagy:		Aszály:	
Késői fagy:		Jégeső:	
Sok eső:		Egyéb:	
Földárja:			

I. 5. Növényzet. Állatvilág. *Minő takarmányfélék s más gazdasági növények és minő fanemek szeretik leginkább az itteni talajt és éghajlatot? Minő különleges növények gyakoriak a mocsarakban, erdőkben, legelőn és réteken?*

Melyek a leggyakoribb vadállatok, madárfélék, kártékony rovarok? (Tó, vagy mocsár állatvilága.) Van-e uradalmi vadaskert s abban miféle vadakat tartanak?

II. A község története.

A község területe mi miatt (víz, erdő, nádas, kő, érc, átkelőhely, stb.) volt alkalmas az emberi településre az ókorban és a honfoglaláskor? Miféle népek laktak itt huzamosabban a különböző korszakokban s az ezt igazoló leleteket a határ mely részén találták s azok melyik múzeumba kerültek? Egykori védősáncok, őrhalmok, stb. helye megállapítható-e? Elpusztult falvak nyomait mi mutatja? (Romok, dűlőnév, levéltári adatok, stb.) A határban minő történelmi, vagy természeti emlékek vannak s azokat hogyan védik, gondozzák?

Színhagyomány, továbbá a történelmi adatok alapján a község hogyan és mikor keletkezett, mi miatt pusztult el és hogyan települt be újra? A község magva: legrégebb utcái, házai hol fekszenek és minő településmódra mutatnak? (Folyó-, vagy útmenti, rendszertelen halmaz, avagy piacteres, stb. település.) Ha régebben máshol feküdt a község, mi okból s mikor került a mostani helyére? (Árvíz, törökidő.) Ha tanyarendszer van, az mikor és mily okból keletkezett s hogyan alakult ki?

Merrefelé terjeszkedett a község belterülete régebben s a helyesirányú terjeszkedést mi akadályozta? (Folyó, hegy, mocsár, uradalom, stb.) Mi volt ennek a következménye? (Telekelaprózódás, telekárak drágulása.) Mily irányban terjeszkedik a község a háború óta? A földreform-házahelyoszta s hogyan és hol történt s miként sikerült egészségügyi, szociális, községfejlesztési, stb. szempontból? (Adatforrások a leletekre vonatkozólag a Nemzeti Múzeum régiségtára és kiadványai, továbbá történelmi könyvek, folyóiratok, a településmódokra nézve dr. Prinz Gyula „Magyarország településformái” c. tanulmánya s a katonai térképeken levő községi alaprajzok, továbbá dr. Györffy István tanulmányai az alföldi kertés városok, továbbá a Feketekörös-völgyi magyarság településéről. Község-és megyei monográfiák.)

A magyarság megtelepülésének ideje és módja. Ha a község később elpusztult, mily anyanyelvűek, honnan és hogyan települtek e helyre?

Mi volt az egykori lakosság foglalkozása? (Halászat, vadászat, szilajpásztorzkodás, bányászat, határvédelem, stb.) A község mai, vagy régebbi nevéből, lakosainak egykori foglalkozására lehet-e következtetni? (Halászi, Vadászi, Kövágó, Szekeres, Őrs, Szöllős, stb.) A dűlő- vagy más helynevek minő multbeli állapotra, eseményekre, gazdasági- és birtokviszonyokra mutatnak? (Nyilasrét, mint a földközösség emléke, Zsellérföld, Kenderes, Lencsés, Urasági tag, Paprét, Birkalegelő, Irtvány,

stb.) *A lakosság foglalkozásában idők folyamán minő változások történtek?*

Mily jellegű volt a község? (Nemesi, úrbéres, taksás.) Kik voltak a különböző korszakokban hosszabb ideig a földesurai? (Adatforrások a megyei monográfiák, C s á n k i D.: Történelmi földrajz a Hunyadiak korában, stb.)

Az uradalom majorosgazdálkodása mikor fejlődött ki? (A XVIII. sz. végén vagy a XIX. sz. elején?) A háromnyomásos, esetleg a még régibb kétnyomásos gazdálkodás mikor és miért szűnt meg s a mai gazdálkodási rendszerre mikor tértek át? A XVIII. század második felében virágzott-e itt is a juhtenyésztés s az mily okból szűnt meg? (Ausztráliai gyapjú versenye, stb.) Mikor kezdődött s mily méretű volt a szőlőművelés? Mikor és mily mértékben semmisítette meg azt a filloxeravész s a szőlők pusztulása mennyiben alakította át a község gazdálkodását és anyagi helyzetét?

Minő volt a lakosság összetétele és gazdasági helyzete az 1715—20. évi s egyik másik későbbi összeírás szerint? (Adatok a levéltárakban és A c s á d y Ignác „Magyarország a practica sanctio korában” című művében található.)

A Mária Terézia-kori Urbárium idején hány egész-, fél- és negyedtelket írtak össze a községben? Melyik évben folyt le az úrbérrendezés és mikor volt tagosítás? Ha a községben nincs uradalom, úgy az mikor, hogyan és mily okból szűnt meg?

A) táblázat.

Művelési ágak változása.

Év	Szántó	Kert	Rét	Szőlő	Legelő	Erdő	Nádas	Adómentes	Összesen
1855									
1875									
1895									
1913									
1935									

Milyen volt a határ művelésiágak szerinti megoszlása az 1855. és 1875. évi s az 1913. és a legutóbbi évi földadókataszter, továbbá az 1895. évi mezőgazdasági statisztika alapján? (Régebbi adatok a Falukutató Intézettől, újabbak a községházán szerezhetők.)

Az egyes művelésiágak területének a fenti táblázat szerint mutakozó növekedése a többiek apadásával minő összefüggésben van? A legelők feltörése a tagosítás után, avagy mikor történt? A filloxeravész után a szőlőkből mi lett? (Szántó, legelő, gyümölcsös, erdő.) A szőlők újraültetése mikor történt és mily mérvű volt? Erdőirtás, illetve erdősités mikor és minő területen történt? A nádas hol volt és mi van a helyén? Az adómentes terület mely időszakban apadt ármentesítés, futóhomok erdősitése, vagy szőlővel betelepítése, stb. miatt? Utóbbi évtizedekben növekszik-e az adómentes terület és mi miatt? (Belterület terjeszkedése, út-, vasútépítés, stb.)

Az amerikai olcsó búza versenye miatt különösen a mult század kilencvenes éveiben fellépett mezőgazdasági válság mily mértékben sujtotta a gazdákat s azok hogyan segítettek magukon? A világháború alatt és után a pénzbüőség hatása miben nyilvánult a gazdáknál? Sok adósságtól szabadultak-e akkor s ez is növelte-e földéhségüket s felverte-e a földárakat? A túl-hajtott földszerzés miatt eladósodtak-e?

Mi volt a község régi neve s az mely évben szerepelt először az okiratokban? Nevének mi az eredete és magyarázata? (Forrásmunkák a „Honismeret és falukutatás repertóriumában”.) A község mely várhoz, uradalomhoz tartozott s területében idők folyamán minő változások történtek? Minő épületek (templom, kolostor, kastély, stb.) maradtak fenn és mely időből? Egyházak, templomok, iskolák, intézmények, céhek, stb., továbbá várának rövid története. A község határában avagy közelében minő nevezetesebb események folytak le? (Ütközet, megye- vagy országgyűlés, kiállítás, stb.)

A világháború, a forradalmak s a megszállás alatt és azóta minő fontosabb események történtek a községben, illetve annak lakosaival? A háborúban hányan vonultak be, főképen minő harc-tereken küzdöttek s hányan estek el? Mennyi a hadirokkantak, özvegyek, árvák száma s hogyan gondoskodtak róluk az állam, a község és a társadalom? Hogy bánik velük a nép? A hadviseltek összetartanak-e, van-e külön szervezetük s az mennyiben tényező a községben? Milyen szerepet játszanak a hadifogságból visszatértek, érezhető-e hatásuk a község fejlődésében? Hadifogságban mely országokban és hányan éltek, idegen hadifoglyok pedig e községben mily célból és hányan voltak a háború alatt elhelyezve? Volt-e a községben a háború alatt kiségitő kórház, internáló- vagy munkatábor, stb.?

A földrajzi és történelmi rész bővebb kidolgozására jó útmutatást nyujtanak Fodor F.: Szülőföld és honismeret, Egy palóc falu életrajza, A demográfia és gazdasági földrajz sta-

tisztikai és történelmi forrásai. *Neumann J.*: Szarvas története, *Szeibert J.*: Sárvár monográfiája, *Hézsér A.*: Emberföldrajzi problémák Brunhesnél, *Edelényi Szabó D.*: Törvényhatóságaink területváltozásai.

III. Népeség.

III.1. A mai lakosság és annak kialakulása. *Milyen a lakosság nagyobb részének termete?* (Alacsony, közép, magas, zömök, nyulánk.) *Alkata?* (Sovány, hízásra hajló.) *Színézete?* (Bőr, haj, szem színe.) *Testierő tekintetében milyen?* (Friss, ruganyos, munkabíró, kitartó, tevékeny, avagy fáradt, gyenge.) *Minő az életritmusa?* (Lendületes, gyors, katonás, avagy tempós, lomha, nehézkes, ernyedt. — Ha az utóbb odatelepült különféle nemzetiségű vagy foglalkozású lakosok közt lényegesek az eltérések, ezek feltüntetendők. A népleírásnak tulajdonképen a lakosság faji színeke ismertetéséből kellene kiindulnia, ennek megállapítása azonban fajbiológiai felvételt feltételez, amire a falukutatók nagy többségének nincs megfelelő felkészültsége. Az ily irányban behatóbb vizsgálódásra vállalkozók forduljanak útmutatásért a budapesti tudományegyetem Antropológiai Intézetéhez, VIII., Múzeum-körút 4. sz. alá.)

Az 1930. évi s lehetőleg több korábbi népszámlálás adatai alapján milyen a lakosság száma na k anyanyelv, felekezet, nemek, családi állapot és foglalkozás szerinti megoszlása? Minő a keresők és az eltartottak számaránya s a községnek □-kilométerenkénti népsűrűsége? Hányán laknak a község belső-, illetve külső területén, az egyes telepeken s a tanyakörzetekben? A fentiekben időnként mutatkozó lényegesebb változásoknak s az alább közölt országos átlagszámoktól való szembetűnőbb eltéréseknek mi az oka? (Beköltözés, elvándorlás, egyke, háború, földreform, más foglalkozásra, stb. áttérés.)

A népszámlálások eredményei alapján összeállítandók a B. és C. táblázatok legalább az 1910—30. közti három évtizedről, az anyanyelvre és vallásra vonatkozók pedig legalább 1869-től. (A mult század elejéről és közepéről az adatok Ludovicus Nagy „Notitiae politico-geographico statisticae r. Hungariae” című munkájában (1828) és Fényes Elek 1851-ben kiadott Geográfiai szótárában található.)

B) táblázat.

Néesség száma.

Népszámlálás éve =		1889	1880	1890	1900	1910	1920	1930
Összes lélekszám =								
Anyanyelve	Magyar							
	Német							
	Tót							
	Oláh, horvát							
	Szerb, sokác							
	Egyéb							
Vallása	Róm. kat.							
	Gör. kat.							
	Ref.							
	Ág. hitv. evang.							
	Izr.							
	G. kel. és egyéb							
	1910	1920	1930	Életkora	1910	1920	1930	
Magyarul beszél				6 évnél fiatalabb				
Ír és olvas				6—11 év közt				
Neme: férfi				12—14 „ „				
„ nő				15—19 „ „				
Családi állapota	Nőtlen, hajadon				20—29 „ „			
	Házias				30—39 „ „			
	Özvegy				40—59 „ „			
	Elvált				60-on felül és ismeretlen			

C) táblázat.

Foglalkozás.

Foglalkozás		1930-ban		1910-ben		1920-ban	
		kereső	eltartott	kereső	eltartott	kereső	eltartott
Mezőgazdaság, kertészet							
Bányászat							
Ipar							
Kereskedelem, hitel, közlekedés							
Közszolgálat, szabad foglalk., véderő							
Napszámos							
Házi cseléd							
Nyugdíjas, tőkés, egyéb							
Önálló birtokos, bérlő résztelvezve	100 h. felül						
	50—100 h.						
	10—50 h.						
	1—10 h.						
	1 h. alul						
	Részes, kertész stb.						
	Segítő családtag						
Mező- gazd.	Tisztviselő						
	Cseléd						
	Munkás						
Ipar	Önálló						
	Tisztviselő						
	Segédmunkás						
	Tanonc						
	Soffőr, szolgálta						
Iparvállalat	Segéd nélkül						
	1—2 segéddel						
	3—10 segéddel						
	10-nél több segéddel						

B. és C. táblázatnak %-okban is kiszámított fontosabb adatait az alább közölt országos (esetleg továbbá a járási vagy megyei) átlagokkal összehasonlítva a szembetűnőbb eltérések miben mutatkoznak?

Országos %-számok összehasonlításra.

A község belső illetve külső területén lakók közül 1930-ban %-okban			A lakosság életkora %-okban		
Megjelölés:	a belső, a külső területen:		Megjelölés:	1920	1930
15 évnél fiatalabb korúak	26.2	32.4	6 évnél fiatalabb	9.9	12.3
15—59 évesek	63.1	61.1	6—11 év közt	13.9	12.1
60 évnél idősebbek	10.7	6.5	12—14 év közt	6.8	3.1
Róm. kat. vallásúak	63.5	69.5	15—19 év közt	10.6	9.6
Ev. ref. vallásúak	21.4	19.1	20—29 év közt	17.3	18.3
Magyar anyanyelvűek	91.3	94.8	30—39 év közt	13.4	14.7
Magyarul tudók	97.7	99.0	40—59 év közt	19.1	20.1
			60 éven felül	9.0	9.8

Népsűrűség 1930-ban □ km-ként:

Országos átlagban	93.4
A vármegyékben	79.0
Thj. városokban	389.3
Megyei városokban	168.9
Összes városokban	251.9
10.000-nél népesebb kgekben	106.2
10.000-nél kisebb kgekben	67.4

Családi állapot:

Megjelölés:	1920	1930
Nőtlen, hajadon	52.1	49.4
Házás	40.5	43.0
özvegy	7.0	6.9
Elvált (törvényesen)	0.4	0.7

Vallás %-okban:

Megjelölés:	1920	1930
Róm. kat.	63.9	64.9
Gör. kat.	2.2	2.3
Ev. ref.	21.0	20.9
Ág. evang.	6.2	6.1
Izraelita	5.9	5.1
g. keleti és egyéb	0.8	0.7
1930-ban a thj. városok lakosságából 61.5% r. kat. 17.1% ref. 14.8% izr., a 10.000-nél népesebb községekben 58.2% rk., 24.8% ref., 3.4% izr., a 10.000-nél kisebb községekben 68.1% rk., 20.7% ref., 1.8% izr. vallású.		

Írni-olvasni tudott 1930-ban a 6 évnél idősebb lakosság 90.4%-a.

Az itt hiányzó országos és megyei átlagok a Statisztikai Évkönyvekben s a Stat. Közlemények 83., 86. sz. népszámlálási köteteiben találhatóak.

III. 2. **Népmozgalom. Vándorlások.** Mennyi a születések, halálesetek s a házasságkötések száma évenként avagy tízévenként, továbbá hány % a születési többlet (természetes szaporodás) tízévenkénti arányszáma, lehetőleg már 1900-tól kezdve? (Az évenkénti részletes adatok 1900—910-re a Stat. Közlemények 46. kötetében található, az 1910—20. közötti s az 1930.

utáni évekről pedig a községi anyakönyvek évvégi összesítéseiből állíthatók össze. Ha a születések és halálesetek évenkénti számát az egyházaktól külön szintén megszerezzük s az illető felekezetek azévi lélekszámát velük elosztjuk, a term. szaporodás %-át felekezetenként is megkapjuk, de a környékbeli fiókegyházak és szórványok adatai levonandók.) *Ha a születések, halálesetek vagy házasságkötések száma a korábbi évekével összehasonlítva szembeötlően emelkedett vagy csökkent, ennek mi az oka?* (Járvány, rossz termések, stb., avagy a városi kórházban született, illetve elhalt itteni lakosoknak máshol történt anyakönyvezése.)

D) táblázat. Népszaporodás és vándorlások áttekintése.						
Rovatszám = 1		2	3	4	5	6
Népszámlálás éve	Lélekszám	10 évi növekedés		10 évi természetes szaporodás száma	10 évi vándorlási különbözet	10 évi term. szaporodás %-a
		%-a	száma			
1869		—	—	—	—	—
1880						
1890						
1900						
1910						
1920						
1930						

(A népszámlálásokon összeírt lélekszám tízévenkénti különbözete a 3. sz. rovatba irandó. Ha az évtized elejének lélekszámát ezzel elosztjuk, a tényleges szaporodás %-át kapjuk a 2. sz. rovatához. A 4. sz. rovatba jön a tízévi születési- és halálesetek fentebb már kiszámított különbözete, s ha ezzel elosztjuk az évtized eleji lélekszámot, a 6. sz. rovatához a tízévi természetes szaporodás %-át nyerjük. A 3. és 4. rovatbeli tényleges és természetes szaporodás különbözete az 5. sz. rovatba irandó + jellel, ha a születési többletnél nagyobb a tényleges növekedés, tehát odavándorlás volt, és — jellel, ha az elvándorlás meghaladta a természetes szaporodást. A fenti számítások csak egyes évtizedekre végzendők el, mert az 1920—30. közti tényleges és természetes szaporodás, valamint a vándorlási különbözet abszolút- és %-számai, épügy, mint az 1869—930. közti lélek-

számok s a □-kméterenkénti népsűrűség, a Stat. Közlemények 83. kötetének 3—70. oldalán megtalálhatók a községházán, a 46. sz. kötet pedig az 1900—1910. közti természetes szaporodás %-át adja.)

Ha a természetes szaporodás %-a vagy a vándorlási különbözet a járási, megyei és országos átlagnál, főképen pedig a szomszédos községeknél szembeötlően magasabb, esetleg alacsonyabb, ennek mi az oka? (Az előbbi: kedvező születési és halálozási viszonyok, vagy betelepülés, az utóbbi: egyke, elvándorlás, népbetegségek, stb. Az összehasonlításhoz szükséges járási és szomszédos községbeli arányszámok a Stat. Közlemények 46. és 83. sz. kötetében találhatók. Az egyes vármegyék 10-évenkénti lélekszámnövekedésének átlagos %-át, — a thj. városok nélkül, — 1869-től kezdve, a természetes szaporodás arányszámait pedig az 1900—1910. és 1920—30. közti évtizedekre vonatkozólag, összehasonlítás céljából, az E. táblázaton adjuk.)

Vándorlások. *Ha a lakosság növekedése egyik-másik évtizedben a születési többletnél sokkal nagyobb volt, úgy mikor, honnan, mily okból és mily foglalkozásúak települtek be a községbe? (Telepítés, parcellázás, bánya-, fürdőtelep létesítése, nagyváros közelsége, menekültek letelepülése, stb. miatt.) Ha a születési többlet meghaladta a tényleges lélekszámgyarapodást, úgy a községből mikor, hova, mily foglalkozásúak és miért vándoroltak el? (Gyár, uradalom megszűnése miatt munkások v. cselédek elbocsátása, stb.) Volt-e és van-e a községből nagyobb arányú városbavándorlás, hova és mily okból? A faluból melyik városba, községbe mennek, s mily számban summás-, munkás- vagy cselédként férfiak, nők, gyermekek? A leányok szívesebben szolgálnak-e helyben, mint idegenben, s ha nem, úgy mi ennek az oka? Ha a népszámláláskor összeírtak közt sokkal több a nő, mint a férfi, avagy megfordítva, ez mennyiben függ össze a városbavándorlással? Az elköltöző legények innen nőszülnek-e? A városba, bánya- vagy gyártelepre települők öregségükre visszatérnek-e többnyire a faluba?*

A kivándorlás a háború előtt és azóta mily méretű volt, hova történt, s mily okból? Ha az amerikai kivándorlás erős volt, annak korlátozása mily következményekkel járt a falura? (Amerikai pénzzel túlhajtott földárak nagyobbarányú esése, stb.)

(Behatóbban vizsgálódók részére útmutatást nyújt E d e l é n y i S z a b ó D. tanulmánya: Komárom vm. felekezeti és nemzetiségi viszonyai a mohácsi vész óta. M. St. Sz. 1927. 169—202. Községenkénti településtörténettel.)

E) táblázat. Megyéenkinti népszaporodás tízévi arányszámai.

Vármegye neve	Lélekszámnövekvés %-a						Term. szaporodás %-a	
	1869—80	1880—90	1890—900	1900—10	1910—20	1920—30	1900—10	1920—30
<i>Dunántúl:</i> Baranya	1.4	9.1	0.8	4.1	—4.6	4.1	8.1	6.4
Fejér	5.9	6.0	4.5	5.0	4.3	3.3	13.8	12.7
Győr-Moson-Pozsony	6.2	2.4	4.1	5.5	5.3	7.0	13.3	15.4
Komárom-Esztergom	8.0	7.0	13.8	11.4	8.0	7.4	13.7	13.1
Somogy	6.9	6.3	5.3	5.9	0.7	4.7	10.3	6.8
Sopron	6.8	4.0	6.0	0.9	4.3	3.1	12.8	12.9
Tolna	6.3	7.5	0.1	5.6	—1.6	1.3	9.1	6.9
Vas	9.9	9.6	10.4	8.5	6.0	2.6	14.4	11.8
Veszprém	3.5	3.3	2.7	3.5	1.2	4.8	10.9	10.8
Zala	7.3	12.9	7.6	5.6	3.3	5.2	12.1	10.3
<i>Alföld:</i> Bács-Bodrog	4.4	11.3	6.0	10.6	—1.8	11.6	13.8	9.3
Békés	7.9	12.5	7.5	7.2	4.2	6.3	11.3	9.0
Bihar	—0.7	12.1	7.1	7.0	2.1	9.0	12.6	13.2
Csanád-Arad-Torontál	15.1	18.8	8.6	5.1	5.4	4.1	13.5	10.7
Csongrád	6.6	17.6	9.1	9.0	4.1	4.3	12.5	11.0
Hajdu	2.2	9.7	10.8	8.4	4.5	6.1	14.2	13.3
Jász N. Kun-Szolnok	7.7	14.4	9.7	6.8	3.5	6.5	12.5	11.1
Pest P. S. Kk.	9.2	17.3	20.7	25.0	13.0	18.5	15.4	10.4
Szabolcs-Ung	—2.1	14.7	17.2	10.8	5.4	16.3	16.8	20.5
Szatmár-Ugoicsa-Bereg	—6.0	13.8	13.8	5.9	—0.5	14.3	14.6	18.7
<i>Észak:</i> Abauj-Torna	—5.4	—1.0	3.1	2.5	3.0	6.5	11.4	14.5
Borsod-Gömör	—1.7	9.6	14.6	10.7	5.0	11.3	13.6	13.9
Heves	—0.0	11.4	8.4	9.6	6.4	6.4	14.1	10.9
Nógrád-Hont	—0.7	14.3	12.6	8.7	6.2	7.8	13.8	12.4
Zemplén	—4.9	12.9	15.0	8.4	2.0	7.5	12.7	15.3
Vármegyék együtt	4.5	10.9	9.7	9.6	4.8	8.7	13.0	11.5
Thj. városok együtt	19.2	24.1	32.9	17.6	5.4	8.7	8.8	2.1
Magyarország együtt	6.3	12.8	13.2	11.1	4.9	8.7	12.2	9.6
Thj. v. közül Budapest	33.2	36.4	45.6	20.3	5.5	8.2	9.0	0.1
Pest vm. Bp. környéke nélkül	8.0	13.9	11.6	12.2	6.1	6.4	14.2	12.3

A törvényhatósági jogú városok itt nem részletezett adatait lásd a M. Stat. Szle 1933. évi 638. oldalán, *Thirring* Lajos tanulmányában.

IV. Lelkület. Kultúra.

IV. 1. **Népjellemezés.** *Milyen a nép alaptermészete, jellemvonása?* (E kérdésekre inkább ne válaszoljon a kutató, ha bennük el nem mélyedhet. Egy falu népének jellemzésére csak az vállalkozhat, aki azt jól ismeri, s hosszabb ideig figyelheti, mert a valóban jellemző vonások csak így állapíthatók meg. Elsősorban a falubeli általános típust kell kikeresni és jellemezni, de az ettől lényegesen eltérő s gyakran előforduló többi típus is említendő. Ha későbbi odateleplések miatt a különböző fajú, osztályú és foglalkozású lakosok közt szembetűnőek az eltérések, ezekre szintén ki kell terjeszkedni.)

Életmód szempontjából mértékletes, józan-e a nép, vagy falánk, iszákos, érzéki, mulató? Életrevalóság tekintetében élelmes, ügyes-e, vagy élehetetlen? Alkalmazkodóképessége miként nyilvánul meg gazdasági és politikai téren?

Az általános típus vérmérséklete milyen? (Higgadt, megfontolt, lassú, türelmes, vagy érzékeny, lobbanékony, szenvedélyes, hirtelen haragú, erélyes, vagy melanchólikus, közönyös, pesszimista, tépelődő. A megfigyelő csak a javakorbéli embereket vegye tekintetbe, mert a fiatal és öreg korúaknál a vérmérsékletet a kor is színezi.)

A vérmérséklettel összefüggő életelve és életszemlélete milyen? (Komoly, vagy könnyelmű, magában bízó, vagy fatalista, igényes, vagy igénytelen, anyagi, vagy eszménytisztelő.) *A vérmérséklettel szintén összefüggő kedélyélet szempontjából milyen a nép?* (Komor, fásult, egykedvű, álmodozó, hullámzó kedélyű, vagy vidám, kedélyes, szélsőséges, pajkos.)

Értelmi képességeit tekintve milyen a nép? (Eszes, gyors-, józaneszű, fontolgtató, leleményes, vagy lassúeszű, korlátolt. Tanulékony, céltudatos, széleslátókörű, vállalkozó szellemű, vagy elmaradott, rövidlátó, kapkodó.)

Érzésvilágát tekintve, alapvető hajlamai szerint milyen? (Szelíd-, nemes-, vagy jólelkű, mélyérzésű, gyöngéd, jámbor, istenfélő, vallásos, vagy rosszindulatú, lelketlen, hitetlen, istentelen. Résztvevő, könyörületes, nagylelkű, megbocsátó, hálás, vagy szívtelen, kegyetlen, érzéketlen, bosszúálló, hálátlan. Anyagi vonatkozásban önzetlen, adakozó, áldozatkész, vagy önző, nyereszkes, fősvény, kapzsi, irigy. Megbízható, becsületes, vagy megbízhatatlan. Tulajdontisztelő, takarékos, vagy pazar, tékozló. Őszinte, egyeneslelkű, vagy ravasz, hízelkedő, áskálódó, furfangos. Becsületes, önérzetes, szabadságszerető, igazát kereső, jogtisztelő, panaszkodó, vitatkozó, civakodó, peres-

kedő, izgága, zabolátlan, összeférhetetlen, erőszakos, garázda, verekedő, tulajdont nem tisztelő, másokat rászedő.)

A nép vetélkedése és becsvágya erős-e? Mivel igyekeznek kitűnni? A nép vallásossága mély-e, vagy inkább formáság? Kegeletes-e, vagy nem, s ez miben nyilvánul meg? Hősi halottak, elhalt családtagok s a közért áldozatot hozók emlékét hogyan őrzik? A temetőket gondozzák-e?

Jótekonyságuk miben, s hogyan nyilvánul meg? A szegényekről hogyan gondoskodnak? Milyen a szegény öregek sorsa? Szeretik és kimélik-e az állatokat? Babonás-e a nép, s ha igen, úgy ez mennyiben akadály a gazdasági és egészségügyi haladásnak? Melyek az árthatmasabb babonák?

A k a r a t szempontjából milyen a nép? (Határozott, következetes, kitartó, állhatatos, erélyes, kötelességtudó, fáradhatatlan, nyakas, dacos, vagy befolyásolható, önállótlan, kishitű, ingatag, állhatatlan, csüggedő, hanyag.)

Í z l é s tekintetében milyen? (Rend-, tisztaságszerető, jóízű, pompakedvelő, vagy rendetlen, piszkos, lompos, riktó, ízléstelen. Tetszeni vágyó, hiú, nótás, táncos, mesélő, szertartásos, jó-, vagy rosszmódoú. Élénk, gazdag képzeletű, vagy fantáziátlan. Az arcfestés előfordul-e?)

E r k ö l c s i és ízlésbeli fejlettség tekintetében milyen? (Szemérmes, tisztességtudó, illedelmes, vagy illetlen, tiszteletlen, káromkodó, szennyes beszédű, trágár.) *Szegénységét titkolja-e, avagy sokat emlegeti? A fiatalok felügyelet mellett, vagy szabadon találkozhatnak? A megszólástól félnek-e, s e miatt mitől tartózkodnak? Milyen a közerkölcs iránti érzék? Bűnözésre van-e hajlam, s minő vétségek és bűnesetek gyakoriak? Minő bűnöket ítélnék el és miféléket nem? A börtönviselt emberről hogyan vélekednek?*

Előfordul-e öngyilkosság s ha igen, mily foglalkozásúak körében és mily okból?

T á r s a s m a g a t a r t á s tekintetében milyen a nép? (Nyílt, barátságos, nyájas, vendégszerető, bizalmas, barátkozó, alkalmazkodó, beszédes, kíváncsi, érdeklődő, vagy magánakvaló, tartózkodó, bizalmatlan, gyanakvó, barátságatlan, közönyös, szűkszavú. Alázatos, türelmes, engedelmes, szolgálatkész, összetartó, hűséges, megbízható, családias, idegenkedvelő, vagy rátartó, gögös, türelmetlen, önző, összeférhetetlen, lázadó, önfejű, széthúzó, megbízhatatlan, idegengyűlölő, gyűlölködő, irigy, kárörvendő, csúfolódó, tolakodó, hízelgő, dicsekvő, féltékeny, álszent. Osztálytudatos, tekintélykereső és tisztelő, hivatás-, faj-, szülőföld- és hazaszerető, úrgyűlölő, úrhatnám, nagyravágó, feltörekvő. Bátor, harcias, vagy félénk, gyáva. Nyers, fara-

gatlan, elmaradott, civilizált, vagy művelt. Hiszékeny, vagy emberismerő, vezethető-e vagy kiszámíthatatlan?) *Ha vezethető, úgy milyen körből való, s mily tulajdonságokkal bíró egyének nyernek felette vezetői tekintélyt? Ügynök, kortes, vagy újság-cikk könnyen befolyásolja-e? Viseletéhez, szokásaihoz, foglalkozásához ragaszkodik-e, avagy a városból jövő minden újat gyorsan befogad?*

Nemzeti érzése erős-e, s miben nyilvánul meg? Ha nem erős, mi az oka? Vitéz volt-e a háborúban? Hányán kaptak nagyobb kitüntetést, vitézi címet, telket? Az országcsönkitásról és a menekültekről hogyan vélekednek? A máshonnan odatelepülőkről hogyan vélekednek? A máshonnan odatelepülőket hamar maguk közé fogadják-e, s ha nem, úgy mi ennek az oka? A nem magyar anyanyelvűek hajlanak-e az izgatásra? Hány %-uk beszél magyarul a statisztika szerint s ezek az adatok ma helyesek-e? A más anyanyelvűek egymásközt, otthon vagy az utcán, stb. beszélnek-e magyarul? A háború óta e tekintetben minő változás történt? Melyik népfaj olvad be a másikba s mily okból? Erős-e a fajok közt a kölcsönhatás, vagy éles-e az ellentét, s mi tekintetben?

Az eszmények iránti fogékonyság tekintetében milyen a nép? Arisztokratikus, vagy demokratikus, haladó, vagy konzervatív érületű? Hogyan gondolkodik a közéletéről, ennek irányítóiról, a törvényhozásról, kormányról, a tisztviselőkről és a helyi vezetőkről? Mi a véleménye az osztályharcról? Nincsen-e benne proletár tudat? Gondol-e sorsát javító tervekre, s mitől várja a javulást? Látja-e a fajok és nemzetek harcát, s hogyan gondolkodik ezekről?

Milyen a munkaszervezetbe való bekapcsolódása? Jó munkás-e, s jó munkáltató-e? Van-e szorgalma és hajlékonysága a haladó gazdálkodás fokozódó igényeihez? Van-e benne üzleti szellem, vállalkozókedv és kitartás?

Aszomszédkkal való viszonya milyen?

Erős és egységes-e a lakosság közvéleménye s az kiknek hatására és hogyan szokott kialakulni? (Népvezér, újság, vagy hivatásos vezetőember szavára.) Kik tudnak a népre a választásoknál, illetve állandóan a legnagyobb befolyást gyakorolni s minő eszközökkel? (Ígéret, hízeltés, demagógia, vagy józan meggyőzés.) A nép bizalmát gyorsan, vagy nehezen lehet-e megnyerni és elveszíteni? Táboroztak-e a községben cserkészek, s a nép hogyan viselkedett velük szemben, hogyan vélekedett a cserkészettről?

A közvélemény kialakításában jelentékeny szerepük van-e az asszonyoknak, különösen az öregeknek?

A háború, a forradalmak, az országcsönkítés s a most pusztító válság mennyiben változtatta meg a lakosság gondolkozását, világnézetét, hazafias érzését, életmódját és erkölcsi felfogását? A világotjárt katonák a falu lelkét és életét előnyösen vagy hátrányosan módosították-e?

A lakosság különböző osztályainak mi a nézete a városról s annak lakosságáról? Van-e zsidógyűlölet, s az miben nyilvánul meg?

IV. 2. Népkultúra és művészet. *A nép száján élnek-e mondák, mesék, főképen a község multjára vonatkozók? Mit tud a nép faluja történetéről? A község melyik nyelvjárásterülethez tartozik, s nyelvjárása miben tér el a szomszédos községektől? Vannak-e jellegzetes népszokások születés, leánykérés, lakodalom, temetés, ünnepek, továbbá szüret, aratás alkalmával? Vannak-e régi dalai s ezeket mióta és mennyiben szorítják ki a városi műdalok? Vannak-e a népek jellegzetes népművészeti alkotásai: himzés, varrottas, fafaragás, fazekasság, faragott kapu, temetői fejfák, házoromzat, falfestés, hímes tojás, stb?*

(Behatóbb néprajzi kutatáshoz bővebb útmutatást nyújt egyebek közt a 4 kötetes „Magyarság néprajza”, Jankó János: „Balatonmelléki lakosság néprajza”, Gönczi Ferenc: „Göcsej és Hetés néprajza”, Malonyay Dezső: „A magyar nép művészete”, Seemayer Willibald, Szendrey Zsigmond s a magyar Folklore Fellow kérdőpontos vezérfonala, Luby Margit: „A parasztélet rendje, Benedek Elek: „A magyar nép multja és jelene, Népünk és Nyelvünk c. folyóirat, elsősorban pedig az Ethnográfia és Népélet, a Néprajzi Értesítő s a Magyar Néprajzi Társaság és Múzeum egyéb kiadványai.)

Volt-e, vagy van-e a nép között őstehetség: festő, iparművész, énekes, zenész, költő, stb., s az hogyan érvényesül? A nép miként vélekedik róla?

IV. 3. Szórakozások. *Régebben minő népies táncok, játékok voltak, s ezek közül mi maradt meg? Miféle új szórakozásaik vannak és mióta? (Mozi, cirkusz, színház, rádió, sport- és hangversenyek, stb.) A napi és ünnepi szabadidőt mivel töltik télen és a munkaidőben? A fiatalok ismerkedési alkalmai hol vannak?*

A kártya- és más szerencsejátékok terjednek-e, s mióta, mily okból, és kiknek körében? A szórakozás módja és mérete tekintetében minő változás volt a háború utáni pénzbőség idején s utóbb a válság óta? A bizonytalanság fokozta-e a szóra-

kozás utáni vágyat s e téren minő visszasságok vannak és mi a következményük?

IV. 4. **Iskolázottság.** (Adatforrások részben az iskolák vezetői.) *Hány állami, községi, felekezeti, stb. elemi iskola van a községben, s mennyi a tanulók száma? Ismétlőiskolák száma és látogatottsága. Van-e polgári vagy középiskola és internátus, hány tanulóval és ezek mely községekből s nagyrészt mely foglalkozású családokból valók? Közülök hányán helybeli gazdák, cselédek, napszámosok, kereskedők gyermekei, s hányan fiúk, leányok? A tankötelesek hány %-a nem jár iskolába a külső és a belső területen? A lakosság hány %-a nem tud írni-olvasni künt és bent?*

A közeli városban vagy községben levő polgári-, közép-, szak-, vagy főiskolába hányan járnak innen s főképen mely foglalkozásúak gyermekei? Hányan járnak be innen naponta az iskolába, hány kilométernyi úton és hogyan? (Vasúton, kerékpáron, szekéren, gyalog.) *A naponkénti utazásnak minő káros következményei vannak?*

Mily foglalkozásúak gyermekei s hányan szereztek egyetemi, teológiai, gazdasági akadémiai, állatorvosi vagy más főiskolai oklevelet a háború előtt és a háború óta? Hol és hogyan helyezkedtek el ezek? Az álláshoz nem jutottak mivel foglalkoznak? A lakosságnak mi a véleménye az önálló gazdasági népiskolák s a gazdasági téli iskolák, tanfolyamok hasznosságára, továbbá a gazdaiifjaknak főiskolába járatására felől? Van-e oly lakos, akit fiának oklevélszerzése adósságba kevert és tönkretett?

A gazdálkodást s az újításokat kiktől és hogyan tanulták az idősebb gazdák, és hol tanulják a fiatalok? Gazdasági iskola vagy tanfolyam a községben avagy a közelben hol van? Hány helybeli végezte azt? Olasz- vagy németországi gazdaiifjú-csereakcióban vettek-e részt a községből s az ott tanultakat miként hasznosították itthon? A német vagy olasz csereifjak mit kifogásoltak az itteni életmódban és gazdálkodásban s mire tanították gazdáinkat? Gazdasági könyvek, szaklapok számottevően terjesztik-e a községben a szakismereteket?

Van-e a községben ipari vagy kereskedelmi szakiskola, tanfolyam, és ha nincs, úgy a helybeli iparos- és kereskedőifjak hol és hogyan szereznek szakismereteket? Hányan mentek iparos- és kereskedő-tanoncnak?

A szülőföldismeretre súlyt helyeznek-e az iskolákban?

IV. 5. **Kulturális élet és színvonal.** *Az iskolát elvégző ifjak és a felnőttek általános és szakismereteinek gyarapítására*

minő intézmények, eszközök és módok szolgáltak a háború előtt és után? (Könyvtár, mozi, rádió, kiállítás, tanfolyamok, levente-egyesület.) Hány népkönyvtár van s minő intézmények kezelésében, hány kötettel? Mennyi a könyvtárak évi forgalma, növekedett-e az a válságos évek óta? Főképpen mely műveket olvasnak az ifjak és idősebbek, a nők és férfiak s a különböző foglalkozásúak? Könyvtáraik anyagát hogyan gyarapítják, s kívánatos volna-e azok felfrissítése, avagy vándorkönyvtárak útján kellene-e újabb könyveket odajuttatni? Hányan s mily társadalmi osztálybeliek vásárolnak rendszeresen könyveket s főképpen mely tárgyúakat? A postahivatal adatai szerint hányan és miféle újságot, szaklapot járatnak?

Helyben minő újság jelenik meg, havonta hányszor és hány példányban? Mennyiben foglalkozik az a község vagy a vidék fejlesztésének kérdésével s az olvasói főképpen mely osztályhoz tartoznak?

Hány rádióelőfizető van a községben? (A postahivataltól szerzett adatok alapján lehetőleg foglalkozásiáganként részletezve.) Hányan van csupán detektoros készüléke? Minő nyilvános helyiségekben (egyesület, iskola, népház, vendéglő, szövetkezet, stb.) hallgatnak többen összegyűlve rádiót, s főleg mely osztálybeliek és mely órákban? Mily tárgyú előadásokat kedvelnek leginkább a fiatalok és az idősebbek? A rádió hatása miben mutatkozik, s hogyan vélekednek róla a különböző osztálybeliek?

Hányféle ének- vagy zenekar működik s évente hányszor? Mily foglalkozásúak a tagok? A dalkar vagy műkedvelő-társulat szokott-e vendégszerepelni, versenyezni más községben és minő sikerrel? Gyöngyösbokréta- s hasonló mozgalomban részt vesznek-e a fiatalok? A falubeliek nyilvános szereplésének, — különösen ha az városban történik, — mi a hatása, előnye vagy hátránya a szereplőkre nézve? Mi a nép véleménye az ily szereplésről?

Népművelési előadásokat minő intézmények s évente összesen hányszor tartanak, a hallgatók száma mennyi szokott lenni és kik közül kerül ki? A lakosság hány százaléka szokott ily előadásra járni s mely tárgyú előadások különösen kedveltek?

Műkedvelő színelőadásokat minő egyesületek s évente hányszor rendeznek, a tiszta jövedelmet mely célra fordítják, a szereplők mely társadalmi osztálybeliek közül valók s főképpen mely darabokat játszanak? (népszínmű, dráma, operett, bohózat.)

Született vagy élt-e a községben országos nevű író, költő, művész, vagy más kiválóság, s ha igen, úgy a faluról, annak népéről melyik munkájában emlékezett meg bővebben? Festő-

művészek dolgoztak-e a faluban s annak minő részeit vagy alakjait örökítették meg képeiken? A lakosság hogyan vélekedik az ott dolgozó festőművészekről?

V. A család.

V. 1. Családi élet. *A családban élő szellem patriarchális-e? Hogyan oszlik meg a hatalom a családban? Milyen a nők helyzete? Hogy bánnak az öregekkel és a gyermekekkel? A cselédet családtagnak tekintik-e s egy asztalnál esznek-e vele?*

A család fő befolyása és hatalma csökkent-e a világháború óta, s ha igen, úgy mily okból? (Különösen ha hosszabb ideig hadifogságban volt s ezalatt az asszony vezette a gazdaságot; kedvező években törlesztette az adósságot, sőt néhol földet is vásárolt.) Növelte-e az asszony jelentőségét az a körülmény, hogy az általa vezetett baromfitenyésztés, stb. jövedelme ma gyakran megközelíti a gazdaság egyéb bevételeit?

Milyen az asszony szerepe mint: 1. házastárs, 2. munkatárs, 3. szülő és 4. mint gyermeknevelő?

A családfő tekintélye csökkent-e a háborúból vagy Amerikából, stb. hazatért, világlátott fiúk, továbbá a főiskolai oklevelet szerzett gyermekek előtt? Gyakori-e az, hogy a szülőkkel régebben egy telken lakó fiatal házások a földreform során juttatott, vagy másként szerzett telken külön házat építve önállósították magukat? Vannak-e együttélő nagy családok, ahol a házassági fiúk otthon maradnak, s ha igen, úgy gyakori-e ez? A nősi fiú a szülőkkel közös lakásban, vagy egy telken, de annak első vagy hátsó épületében, illetve künt a tanyán lakik-e? A háziállatokkal való együttlakás előfordul-e? Az istállóban hál-e valaki?

Gyakori-e az, hogy a szülők életükben szétosztják a birtokot gyermekeik közt s maguknak csak a haszonélvezetet, vagy a birtok egy részét tartják meg? Milyenek az örökösödési szokások s azokban a háború óta történt-e változás? A leánygyermekek is földet, vagy csak pénzt kapnak-e s az elsőszülött fiú része a többiekénél nagyobb-e?

A párválasztás hogyan, s milyen elvek szerint történik? A kiszegza- és a munkásifjúság hány éves korban szokott házasságra lépni, s annál elsősorban anyagi érdek, vagy a vonzalom s az életrevalóság, munkabírás a döntő? Előfordul-e a házasság előtti együttélés titokban, vagy nyíltan? A házastársak erkölcsi élete milyen? A születések hány %-a törvénytelen, s melyik társadalmi osztálynál fordul elő? Mily nemzetiségű s hány hadifogoly lakott huzamosabban a községben, s maradtak-e ott, nőszültek-e onnan? A hadifogságból ho-

zott-e haza valaki feleséget, gyermeket, ha igen, honnan, s ezek családi élete milyen? A lakosság hogyan viselkedik velük szemben?

Gyakori-e az ö s s z e h á z a s o d á s közeli rokonok közt, s ennek mi az oka és következménye? Gyakori-e az összeházasodás a különböző vallásúak és anyanyelvűek közt, avagy más községbeliekkel, ha igen, mi ennek a következménye, ha nem, úgy mi az oka? Gyakori-e a v á l á s és mily okból történik? Milyen az elvált nők helyzete? Elveszik-e az özvegy vagy elvált nőket? Milyen az idegenből hozott vagy az alacsonyabb társadalmi osztályból választott feleség helyzete? Sokan maradnak-e agglagénynek, vénleánynak s mily okból? A nép hogyan vélekedik róluk?

Menhelyi gyermekek ellátását vállalják-e s mily foglalkozású lakosok? E gyermekek felnőve a községben maradnak-e, s ha igen, hogyan helyezkednek el? A lakosság milyen magatartást tanúsít velük, továbbá a falubeli törvénytelen születésűekkel szemben?

V. 2. Lakás, kert, udvar. *A l a k ó h á z a k s z á m a mennyi volt az 1910., 1920. és 1930. évi népszámlálás szerint? (Adatok a M. Stat. Közlem. 42., 69. és 83. sz. kötetében található, a lakóházak 1828. évi száma Ludovicus Nagy „Notitiae politico-geographico statisticae r. Hungariae” c. könyvében található. Országos átlagban a lakóházak száma 1910—20. közt 2.5%-kal, 1920—30. közt 25%-kal növekedett.)*

F) tábla. **Házak száma és építésmódja.**

Lakóházak építésmódja	Házak száma		%okban		Orsz. % 10000-en aluli kgekben	
	1920	1930	1920	1930	1920	1930
Kőből vagy téglából					19.5	21.3
Kő- vagy téglalappal vályog vagy sárból					26.3	28.0
Vályog vagy sárból					50.6	48.5
Fából v. másból					3.6	2.2
Tetőzet: cserép v. bádog					48.0	66.7
Zsindely v. deszka					7.0	3.0
Nád- vagy zsup					45.0	30.0

A községházán vezetett kimutatás szerint hány lakóház épült 1931. jan. 1. óta?

Minők a l a k á s v i s z o n y o k? Mily foglalkozásúak s hányan laknak földbevájt, egészségtelen barlang- vagy putrilakásban?

*Átlag hány □-öl területűek a nagyobb gazdák, törpebirto-
kosok, s a napszámosok telkei, továbbá a földreform során ki-
osztott új házhelyek? A régi telkek erősen elaprózódtak-e és
hogyan? (Hosszában vagy szélességben kettéosztva s utóbbi
esetben létesültek-e új utcák, közök?) Hogyan van a ház elhe-
lyezve: a telek közepén vagy melyik szélén s van-e előtte virá-
gokkert? Hány ház emeletes a községben? Miből van a kerítés
és a kapu? Hány szoba és egyéb helyiség van egy nagy- és egy
kiszgazda házában s azokat miként használják, melyiket fűtik
télien? Milyen a lakások beosztása, bútorzata, felszerelése s mi
abból népies, illetve városi tömegbútor? Milyen a konyha beren-
dezése, felszerelése, díszítése, tűzhelye? Milyen a régibb és az
újabb házak padlója s elég nagy-e az ablakuk? Van-e tornácuk?*

*Milyen az udvar beosztása, hol áll a pince, a kút s utóbbi-
tól mily távol van az árnyékszék, ól, istálló, stb. és mi van a
lakóházzal összeépítve? A gazdasági épületek elegendők és meg-
felelőek-e?*

*Munkásainak az uradalom vagy ipartelep hol és minő la-
kást ad? Kertes családiházak-e azok, vagy tömevlakások?*

*A községben van-e villanyvilágítás s az a gazdák és mun-
kások lakásainak hány %-ába van bevezetve? Az áramot minő
telep szolgáltatja?*

V. 3. Táplálkozás. (Az adatok részben a tanítónóktól, az
egészségügyi testvérektől, az anya- és csecsemővédőktől nyer-
hetők, épügy, mint az V. 4. sz. kérdéscsoportra vonatkozóak.) *A
lakosság különböző osztályainál milyen a táplálkozás módja és
ideje télen és munkaidőben? Mi a főtáplálékuk, mily mérték-
ben esznek tejneműt, tojást, gyümölcsöt, zöldséget, húst és egye-
bet? Ebből mit termelnek maguk, s mit vásárolnak? Ízletesen,
változatosan főznek-e s vitamindús-e a táplálékuk? Egészség-
ügyi szempontból helyes-e a táplálkozásuk, s mennyiben válto-
zott az a háború után, a pénzhiány idején, utóbb pedig a válsá-
gos években? Előfordul-e, hogy egyes családok éheznek? Mely
osztálybeliek mennyiben táplálkoznak hiányosan?*

*Van-e különleges ételük és mi az? Miből készítik a kenyere-
t és erős-e a kenyérfogyasztás? Közös tálból esznek, közös
pohárból isznak-e?*

*Szeszes italt az egész család fogyaszt-e és mifélet s naponta
vagy csak ünnepeken, illetve a munkanapokon?*

(K e l e t i Károly: „Magyarország népsségének élelmezési
statisztikája” című, 1887-ben megjelent nagy munkája a vidé-
kek, társadalmi osztályok s évszakok szerint különböző néptáp-
lálkozásnak összehasonlításra és mintául ma is jól használható
adatgyűjteménye és leírása.)

V. 4. **Ruházat.** Milyen a ruházatuk, célszerű-e az a munka, kényelem, gazdaságosság és az egészségügy szempontjából, s mennyiben alkalmazkodik az időjáráshoz? Mi a különbség benne társadalmi osztályok és életkor szerint? Milyen csizmát, cipőt viselnek, s fejükön mit hordanak (kendő, kalap, sapka, stb.) a nők és férfiak? Milyen a hajviselet? A városi divat hatása mióta és miben mutatkozik a nép öltözködésében s mi ennek és a cifrázkodásnak anyagi és erkölcsi hátránya? Ha fényűzős volt a ruházzkodásban, úgy anyagi helyzetük romlásával csökkent-e az, vagy a látszat kedvéért megmaradt-e és e miatt minő életszükségletek (táplálkozás, egészségápolás, művelődés) kielégítése szorult háttérbe? Előfordul-e, hogy a szegényebb család több tagja felváltva egy csizmát, vagy ruhát visel? Mely osztálybeliek vannak leginkább lerongyolódva?

V. 5. **Egészségügy.** (Az adatok a kör-, járási, községi orvostól s az egészségügyi testvértől szerezhethők.) Miféle népbetegségek gyakoriak? (Tüdővész, vérhaj, alkoholizmus, stb.) Terjedésüknek mi az oka s ellenük hogyan védekeznek? Hiszik-e, hogy egyes betegségek ragadósak? A betegségek megelőzése, a testápolás és észszerű életmód, munkabeosztás tekintetében kiktől és hogyan nyer a nép felvilágosítást? (Egészségügyi testvér, orvos, védőintézet, Ifjúsági Vöröskereszt- és Levente-egylet, pap, tanító, népművelési előadások, naptárak, könyvek, újság, rádió.)

A járás-, kör-, magán orvos helyben, vagy hány kilométerre és hol lakik? Az orvos iránt van-e bizalom és fokozódott-e az a háború óta? Ha ritkán keresik fel az orvost, mi ennek az oka és a következménye? Az elhaltak hány százaléka nem részesült orvosi kezelésben s a halál okát az esetek hány százalékánál nem orvos állapította meg? Kuruzslók vannak-e s mily osztálybeliek és hogyan gyógyítanak? (ráolvasás, füstölés, gyógyfüvek.) Gyógyszerek helyett inkább gyógyfüveket használ-e a nép s a gyakoribb betegségeknel mifélett?

A csecsemőápolás és a gyermeknevelés egészségügyi szempontból helyes-e, s ha nem, úgy mi a hiba különösen táplálás terén? Van-e az Orsz. Stefánia Szövetségnek vagy az Orsz. Közegészségügyi Intézet egészségvédelmi szolgálatának helyben, vagy a közelben anya- és csecsemővédő intézete s annak hatása miben mutatkozik? Az egy éven aluli csecsemők hány %-a halt el a korábbi és az utóbbi esztendőkbén? A korai és a rokonok közti házasság gyakori-e s fajegészségügyi szempontból mutatkozik-e káros következménye? Sorozáskor a fiatalság hány %-a alkalmas és hány %-a nem, s utóbbinak mi az oka? Gyakori-e a mezsei munkában való túlerőltetés s különö-

sen fiataloknál és nőknél mi a következménye? (Satnyulás, tüdőbaj, korai megrokkulás, stb.)

(A csecsemőhalálozás országos %-a, vagyis a 100 éveszültre eső egy éven aluli csecsemőhalálozás 1927—29. években 18.5, 17.7, 17.9%, 1930-ban 15.2%. 1931—32-ben 16.2, 18.4%. 1933-ban 13.6 és 1934-ben 15% volt.)

A t ü d ő v é s z terjedése mily mérvű és mi az oka? (Elkülönítés, orvosi kezelés hiánya, gyenge táplálkozás, por, földes padló, stb.) A gyermekek közt sok-e a gyenge testalkatú, nyomorék, siketnéma, idegbeteg, s ennek mi az oka az orvos és a nép szerint? A v é r b a j elterjedése mily mérvű volt a háború előtt és után s az utóbbi időben és mily foglalkozásúaknál fordul elő inkább? A nemibetegeket megfelelően gyógykezelik-e?

A z a l k o h o l i z m u s mely osztálybeliek közt s mely okból van elterjedve? (Pincézés, iváskényszer, rossz ivóvíz, stb.) Minő következményekkel jár? (Betegségek, anyagi romlás.)

Van-e elegendő jó ivóvíz a kutakban, s ha nincs, mi ennek az oka és következménye?

A mezőgazdasági és ipari munkával járó b a l e s e t e k és megbetegedések gyakoriak-e és mifélek? A mezőgazdasági munkások és munkanélküliek családjának gyógykezeléséről ki és hogyan gondoskodik? Ezen a téren mi a hiba és mi a tennivaló? Mily gyakran és hol fürödnek a falubeliek nyáron és télen?

A háború, az azt követő pénzbőség s az utóbbi válságos évek az egészségügyi viszonyokat mennyiben módosították? A háborús és forradalmi idő alatt született gyermekek gyengébb testűek és idegűek-e?

Utóbbi években a hiányos táplálkozás, ruházat, gyógykezelés mely osztálybeliek egészségi állapotát rontotta leginkább le?

VI. Társadalmi tagozódás. Életszínvonal.

A t á r s a d a l o m t a g o z ó d á s a éles-e a községben, s ha igen, úgy mi ennek az oka és alapja? (Eltérő foglalkozás, vallás, anyanyelv, vagyoni helyzet, származás, politikai pártállás, stb.) Mily tereken van leginkább együttműködés? (Egyházi, községi, szövetkezeti, vagy sportéletben, stb.) Ha a községben többféle a felekezet, nemzetiség, melyik a vagyonosabb, összetartóbb, melyik inkább iparúzó, vagy munkás?

Hasonló foglalkozású, anyanyelvű, társadalmi osztályú és felekezetű, továbbá a rokoncsaládok egymás közelében laknak-e, s ha igen, úgy a község melyik részén? Ha a közelben nagyváros van s onnan nyugdíjas vagy más tisztviselők, stb. települtek ki e községbe, külön kertvárostelepet létesítettek-e, avagy

a faluban elszórtan laknak? A földreform-házhelyeken lakók közt erősebb-e az érdekközösségen alapuló összetartás és az ebben nyilvánul meg?

Egyes társadalmi osztályok és foglalkozásiágak jelentősége s életszínvonala milyen? Az utóbbi 3–4 évtized alatt ez mennyiben és mily okból változott meg? Alsóbb fokról magasabbra feljutás, avagy ennek ellenkezője, így tönkrement gazdának cseléd- vagy munkássorba lecsúszása gyakori-e s ennek mi az oka és társadalmi következménye?

A vezető osztály mily foglalkozásúakból áll s közülök hányan helybeli származásúak? Ezek, avagy az idegenből idekerültek részesülnek-e nagyobb megbecsülésben a lakosság részéről? Hány menekült van a tisztviselők közt? Az értelmiségi osztályhoz tartozók társadalmi helyzete s egymáshoz való viszonya milyen? Mennyiben vesznek részt a község közéletében? Ha az oklevelet szerzett idevaló ifjak inkább idegenben helyezkednek el, mi az oka?

A népben van-e úrgyűlölet, s mi ennek az oka, kikkel szemben, s hogyan mutatkozik? A vezetőkkal szemben mi a bizalom alapja s az miben nyilvánul meg? Mily állású és magatartású vezetőknek van a nép előtt a legnagyobb tekintélyük? Az értelmiség összeházasodik-e más osztálybeliekkel és mi okból?

Tanyavidéken, hol az értelmi osztálybeliek hiánya nagyobb, ennek következménye miben látható? A földesúr állandóan, avagy csak nyáron lakik-e a községben, s mennyiben vesz részt annak társadalmi és közéletében? Ha távol él, mi ennek az oka és a falu szempontjából a következménye? A gazdatisztek részt vesznek-e a község közéletében s az uradalom érdekeit összegeztetik-e a közérdekkel?

A kisgazda osztályban van-e éles tagozódás s annak mi az alapja? (Felvégen vagy alvégen lakás, vallási, vagyoni, nyelvi különbség.) Külön osztályt alkotnak-e a törpebirtokosok s azok részben napszámba járnak-e, vagy inkább részesmívelést, kisbérletet vállalnak? Hány holdból él meg egy család zöldség-, vagy szőlő-gyümölcsstermelés, baromfitermesztés, vagy más belterjes gazdasági ág mellett? Minő a gazdasági cseléd anyagi és társadalmi helyzete a kis- és törpebirtokosokkal összehasonlítva? Egy gazdasági cseléd pénz- és természetbeni járandóságainak évi értéke hány pengő és mennyi volt ez a válság előtt?

A gazdasági és ipari munkások anyagi és társadalmi helyzete, életszínvonala milyen ma, a háború előttivel és utánival összehasonlítva? Mennyi a munkanapok átlagos száma s egy

család évi keresetének pénzértéke? A munkások az egykori idevaló zsellérek s a tönkrejutott kiscgazdák utódai-e, avagy máshonnan települtek-e a községbe?

VII. Közületek s az ezekhez való viszony.

Erős-e a lakosságban a közösségi és társulási érzék s a közügyek iránti érdeklődés? Ha ez gyenge, úgy mi az oka? (Elszórtság a tanyavilágban, kevert, vagy nemrég összerült lakosság, vezetők és ránevelés hiánya.)

Ha a kutatási terület nagyhatáru község vagy város tanyavidéke, úgy van-e ennek tanyaközpontja s azon miféle intézmények működnek? A vezetőség elősegíti-e a tanyaközpontok létesítését s belátja-e, hogy ezek erősödése a városnak több előnyt, mint hátrányt jelent?

VII. 1. **Községi élet.** A községi képviselőtestületben szóhoz jut-e minden társadalmi osztály s köztük melyiknek van számbeli vagy szellemi túlsúlya? A különböző felekezeti, anyanyelvű és foglalkozású csoportok, vagy a befolyásosabb családok meg szoktak-e egyezni a tekintetben, hogy a község vezetőségében miképen legyenek képviselve s a bíró és egyes tisztviselők felváltva más csoportból választassanak?

A község fejlesztésére a háború utáni pénzűzés idején volt-e a lakosságban hajlandóság és akkor mi létesült? (Népház, községház, iskola, járda, villanyvilágítás, stb.) Adóságokba keveredett-e a község e beruházások miatt s ezeknek hasznossága felől a mai válságos helyzetben mi a nép véleménye? A községnek van-e rendezési és fejlesztési terve?

A község évi rendes bevétele hány pengő volt 1927-ben és az utóbbi évben? A kirótt összes állami adó és a községi pótdó hány pengő s ez utóbbi az állami adónak hány %-a? Az adóhátralék az évi kivetésnek hány %-a? Az uradalom, vagy a kiscgazdák fizetik-e pontosabban az adót? Ha elviselhetlenül magas a közteher, mi ennek az oka és a következménye? (Ok pl. a túl magas kataszter, következmény a földérték nagyobb mérvű esése, stb.) Az összes adónak hány %-át fizették a 100 holdon aluli kiscgazdák? Évi jövedelmének hány %-át fizeti közterhekre a nagy-, a kis- és a törpebirtokos?

Ha népes a község, szeretnék-e azt lakosai megyei várossá emeltetni, s ha nem, úgy mi ennek az oka? Kívánatos-e a községet a szomszédos faluval egyesíteni, avagy egyes határrészeket onnan ide, illetve innen oda átcsatolni és a határokat rendezni, távolabbi részeket önálló tanyaközséggé vagy faluvá szervezni, s ha igen, úgy miként és mily okból?

VII. 2. **A megyéhez és államhoz való viszony.** *Minő megyei vagy állami hivatalok, intézmények vannak helyben? (Csendőrség, járási hatóságok, stb.) Ha a község járási székhely, ennek előnyeit miben látják a lakosok? Ha távol van a megyei vagy a járási székhely s a gyakori odajárás sok időbe és költségbe kerül, hogyan lehetne ezen segíteni a vezetők és a nép véleménye szerint? (A községben törvénynapok tartása, más járáshoz, megyéhez csatolás, stb.)*

Kívánatosnak tartja-e a lakosság azt, hogy az állam a községben közcélú építkezéseket végezzen (iskola, orvoslakás, stb.), avagy nem óhajta azzal az indokolással, hogy az adóterheket ez is növeli? A pénzbőség éveiben is így gondolkoztak-e, avagy állami beruházásokat, stb. sürgettek? Melyik adó- vagy illetéknemet kifogásolja a nép leginkább?

A lakosság különböző osztályainak politikai érületete és magatartása képviselőválasztások alkalmával milyen? A jelölnél elsősorban mit néznek: pártállást-e, vagy egyéni kiváltságot? Szívesebben választanak-e kispapokat s más odaváló ismerőst, avagy inkább befolyásos országos vezetőférfit, akit addig nem is ismertek? A választási harcot s több jelölt küzdelmét, avagy inkább az egyhangú választást kívánják-e?

VII. 3. **Egyházi élet.** *Minő egyházak és templomok vannak a községben és a külső telepeken? Vannak-e felekezeti s úrlódások s mióta, kik között és mily okból? Terjed-e valamelyik vallási szekta, s ha igen, úgy kiknek körében és mi miatt? Miféle vallásos egyesületek működnek s mily téren és eredménnyel? Van-e ellentét vagy különbség az egyházak és a nép erkölcsi felfogása közt és mi tekintetben?*

Milyen a lelkészek befolyása a családi, társadalmi s a politikai életre s van-e kellő hatásuk az erkölcsiségre? Ha nincsen, mi ennek az oka? Kívánatosnak tartja-e a nép azt, hogy a pap helybeli származású, esetleg épen a népből való legyen, avagy az idegenből jövőnek nagyobb a tekintélye?

VII. 4. **Szövetkezeti élet.** *Minő és hány szövetkezet van a községben s azok hogyan működnek? A kereső lakosság hány %-a tagja a szövetkezeteknek? Erős-e vagy csekély-e a lakosságban a szövetkezeti érzék és mi ennek az oka? A szövetkezetek vezetői kispapok-e avagy inkább szellemi foglalkozásúak és mily állásúak? Ha többféle felekezet vagy nemzetiség van a községben, azok megértően együttműködnek-e a szövetkezeti életben? Van-e hajlandóság és érzék a lakosságban a termelvények szövetkezeti úton való értékesítésére, gépek közös beszerzésére, stb., s e téren eddig mi történt és mily eredménnyel?*

VII. 5. Egyesületi élet. *Minő gazdasági, kulturális, sport, stb. egyesületek, körök, fíókuszövetségek működnek a községben, mily céllal és eredménnyel s hány taggal? A vezetők és a tagok főképen melyik társadalmi osztályból valók? Miféle egyesületek működnek csupán a külterületen? Ha túlsok az egyesület, mi az oka ennek? (Vallási, nyelvi, személyi, politikai, stb.) A sok egyesület szétforgácsolja-e az erőket s ennek minő hátrányos következményei mutatkoznak? Az egyesületek közt van-e együttműködés és miben áll az? Van-e a községben népház és hol, mily néven s minő intézmények támogatásával létesült? Minő helyiségek vannak benne, mely egyesületek, intézmények nyertek ott elhelyezést? Miből tartják fenn a népházat, terheli-e azt adósság s kinek nevéen áll az ingatlan a telekkönyvben? Milyen élet folyik a Népházban s minő a hatása a lakosságra? Melyik egyesületnek van saját háza, vagy különálló, bérelt helyisége s előadások tartására alkalmas nagyterme?*

Az egyesületek észrevehetően elősegítik-e a közszellem és a közvélemény kialakulását s mely téren indítottak eredményes mozgalmakat? Kívánatos-e a nem működő egyesületek megszüntetése?

VII. 6. Szociális élet és intézmények. *Minő népjóléti intézmények (anya- és csecsemővédő, árvaház, tudógondozó, egészségvédelmi szolgálat, menház, népkonyha, kórház) működnek a községben, mily téren és eredménnyel s a hatóságok mily mérvű támogatása mellett? Működik-e Ifjúsági Vöröskereszt egyesület s az mit tett az egészségügyi megelőzés s a szociális érzék fejlesztése érdekében?*

VIII. Gazdasági élet. Termelés, értékesítés, hitel.

(E fejezetet részletesen kidolgozó kutatók bővebb útmutatást találnak S z ü t s Mihály: „Szeged mezőgazdasága”, V á c z y Mihály: „Gazdálkodás Füzesabonyban” és H e r b e r t János: „Jászárokszállás monográfiája” című műveiben s azok táblázatait megfelelő átalakítással felhasználhatják. A mai állapotra vonatkozó számadatok nagyobb részét az 1935. évi mezőgazdasági statisztikai felvétel községenkénti eredményeiből lehet átvenni. Ezek feldolgozása és közzététele azonban hosszabb idő múlva történik meg s addig csak a hozzáférhető egyéb adatokat lehet felhasználni. Ilyenek a tavaszi állatösszeírások, a bevetett és learatott terület, a termésátlagok és szüreti eredmények évenkénti kimutatásai, amelyek a jegyzői irodában találhatóak, továbbá az 1927. évi trágyázási, az 1928. évi baromfi-, az 1929. évi gyümölcsfaösszeírás és az 1930. évi tejgazdasági statisztika némely községben még megőrzött adatai. Utóbbiaknak csak a

törvényhatóságokként összesített eredményei kerültek közlésre. Az összehasonlításra alkalmas régebbi adatok az 1895. évi első mezőgazdasági statisztikai felvétel s az 1911. évi állatszámolás eredményeiben, egyik-másik megyei és községmonográfiában, az 1917. évi terméseredmény s az 1918. és 1920. évi állatlétszám pedig a Falukutató Intézet Archivumában található. Az alábbi kérdőpontok az 1935. évi második nagy mezőgazdasági összeírásra már tekintettel vannak, a részletes táblázatokat azonban a kutatónak kell megszerkesztenie, mert az alább közölt G., H., I., K. jelűek csak gyors és hézagos áttekintést nyújtanak.)

A nép hány □-öles holdban vagy lánokban számít? (Ha kis- vagy magyarholdban beszél, akkor az adatok 1600 □-öles kataszteri holdra átszámítandók. Ha az 1200 □-öles magyar hold föld árát vagy hasznóbérét, illetve termésátlagát egy harmadrészével növeljük, akkor egy 1600 □-öles kat. hold adatait kapjuk. Pld. ha egy kishold ára 600 P, akkor egy kat. holdé 800 P. Ha kat. holdban akarjuk az 1200 □-öles kisholdak számát kifejezni, akkor az utóbbiból levonjuk a $\frac{1}{4}$ részét: így 4 kishold = 3 kat. hold.)

VIII. 1. Birtokviszonyok. *Hány hold a község határa művelésiágak szerint részletezve s ebből hány hold van a kis-, közép- és nagybirtokosok kezén?* (A □-ölek mindenhol elhagyandók, illetve 800 □-ölon felül egy holdra kikerekítendő.)

G) tábla.

Birtokmegoszlás 1935. évben

Megjelölés	Szántó	Kert	Rét	Szőlő	Legelő	Erdő	Nádas	Adómentes	Összesen k. hold
Egész határterülete									
ebből	1000 h. felüli nagybirtok								
	100-1000 h. középbirtok								
	Községi, közbirtokoss. b.								
	100 h. aluli kisbirtok								
%o-okban	Nagybirtok								
	Középbirtok								
	Községi, közbirtokoss. b.								
	Kisbirtok								

A fenti területből melyik szomszédos községbeli és hány kiscgazda kezén összesen hány hold föld van? Ezzel szemben a helybeli gazdák tulajdonában melyik közeli falvakban hánynak birtokában összesen hány hold föld van? A helybeliek összes birtoka tehát hány hold? (A fenti táblázathoz az adatok a községházán vezetett kataszteri összesítő jegyzékből írhatók ki. A 100 holdon aluli kiscgazdaságok területét úgy lehet kiszámítani, hogy az egész határ területéből levonjuk a nagy-, közép- és községi birtokokét. Az „Idegen adófizetők névjegyzékéből” községenként megállapítható az, hogy hány gazdának és kiknek van a szomszédos falvakban földjük s utána mennyi adót fizetnek? Ennek alapján kérdezősködve a holdak száma szintén megtudható. A népszámlálás szerint a községben lakó birtokosok és bérlők számát a C. táblázat részletezi, ez azonban a háttérbeli földek birtokosainak számával legtöbb helyen nem egyezik. Ez utóbbi a kataszteri birtokívek összesítő jegyzékeiből számítható ki birtokcsoportok szerinti részletezéssel. Vigyázni kell azonban, mert a férj és feleség közös és külön vagyona rendszerint több kataszteri birtokívben van felvéve s így ezek száma nagyobb, mint ahány önálló birtokos van.

Amikor az 1935. évi nagy mezőgazdasági összeírás eredményei már megjelentek, részletes táblázat készítenő a különböző nagyságkategóriákba sorozott birtokok és gazdaságok számáról és összterületéről, a tulajdonosok vallás és anyanyelv szerinti megoszlásáról, az 1895. és 1935. évi adatok egybevetése után pedig a jelentékenyebb eltolódások s azok okai és következményei megvilágítandók. Az idegen állampolgárok és a jogi személyek kezén lévő, továbbá a holtközi birtokok külön felüntetendők.)

A korábbi évtizedekben települtek-e ide más községből kiscgazdák, bérlők, részesművelők, stb., s ha igen, úgy honnan és mikor és tudtak-e itt földet szerezni s hogyan gyökereztek meg?

Ha helyben kevés a föld és drága, úgy a gazdák vagy azok gyermekei nagyobb birtokhoz jutás céljából áttelepülnének-e oly vidékekre, ahol olcsóbb a föld? Vannak-e a községben oly élet-erős, szorgalmas kisbérlők, részes művelők, törpebirtokosok vagy gazdasági cselédek, akik hajlandók áttelepülni a dunántúli s más egykés falvakba mint földvásárlók, bérlők, vagy cselédek?

A telepítési akcióról hogyan vélekednek s attól mit várnak a kis- és nagygazdák, a vezetőemberek, a bérlők s más földnélküliek? Hol és miként való keresztülvitelét tartják helyesnek és szükségesnek?

Az 1935. évi mezőgazdasági statisztikai összeírás szerint hány nagy-, közép- és kisbirtok s hány hold területtel van: 1. a

tulajdonos, 2. a haszonélvező, 3. haszonbérő kezelésében s utóbbiból hány holdat művelnek részesek?

Ha az uradalom nagybérő kezén van, szeretnék volna-e azt a kiscgazdák bérbevenni s ez miért nem sikerült? Van-e hajlandóság földbérő szövetkezet létesítésére s melyik birtok lenne alkalmas erre? A kisbirtokok iránt erős-e a kereslet?

A kis- és törpebirtokosok közül hányan összesen hány hold földet bérelnék, továbbá hány holdat művelnek részesben helyben és hány holdat a szomszédos községekben s melyik nagyobb birtokból? Ezzel szemben melyik szomszédos község gazdái közül, hányan, összesen hány holdat bérelnék vagy művelnek részesben az itteni birtokokból és kiktől? A bérők inkább módos gazdák-e, avagy törpebirtokosok és földnélküliek? Gyakori-e az, hogy a módos, vagy gyengébb kiscgazdák felesbérbe, haszonbérbe, vagy részes művelésre adják földjüket s mi ennek az oka és következménye? A haszonbért pénzben, vagy inkább terményben fizetik-e?

Az 1909—13 közt helyesbített földadókataszternek a Pénzügyminisztérium kiadásában megjelent s a Falukutató Intézetben is megtalálható adatai szerint művelési áganként hány hold van az egyes kat. osztályokba sorozva s hány korona a holdankénti átlagos kat. jövedelem? Az uradalom, illetve a kiscgazdák ugyanolyan értékű s minőségű földjeinek holdankénti kat. jövedelme közt nagy-e az eltérés s mi ennek az oka? (Ármentesítés, talajjavítás stb.)

Hány pengő ma a szántóföld ára és bére a gazdák között?

A szántóföld k. holdankinti értéke és bére pengőben.

A föld minősége	Értéke vagy ára		Haszonbére		A földérték a kat. jöv hányszorosa
	közel a faluhoz	távol a falutól	közel	távol	
Jó					
Közepes					
Gyenge					

A földárak és haszonbérek 1927 óta hány %-kal estek, és pedig a jó vagy a gyenge minőségű, a közel- vagy távolfekvő földek értéke, bére csökkent-e nagyobb arányban? Az eltérésnek mi az oka? A legértékesebb s a legolcsóbb szántóföldek mely dűlőkben vannak s azokon mit termelnek?

Árverés vagy más kényszerreladás útján 1927 óta hány nagy- és hány kisbirtokosnak összesen hány hold földje került a helybeli gazdák, továbbá hány hold a pénzüntézetek s idegen vevők kezére? Utóbbiak minő foglalkozást űztek eddig,

a vett birtokot pedig házilag kezelik-e avagy bérbeadták, éspe-
dig kiknek?

*Parcellázás útján kiknek, mely évben, hány hold föld-
jük s mily árban került helyben vagy a környéken a helybeli
vagy környékbeli hány kisember kezére? E parcellázás, továbbá
a földreform hogyan és mily eredménnyel folyt le s minő
tanulságokat nyújtott a jövőbeli birtokpolitika számára? A föld-
reform során melyik évben kiknek, hány hold földjét, a határ
melyik részén, a falutól hány km távolságra, hány igénylő közt,
holdanként minő árban osztották szét s a juttatottak hogyan
gazdálkodtak és boldogultak? Hányan adták vissza a földet s
mily okból? Az új juttatott fizetett-e nekik lelépési díjat? A
szomszédos faluban lakók, akik itt jutottak földhöz, átköltöz-
tek-e e községbe, s ha nem, úgy mi ennek az oka?*

*Ha valamelyik nagy- vagy középirtok az utóbbi évtizedek-
ben gazdát cserélt, hogyan, mikor és mily okból történt ez s a
lakosságra miként hatott? (Cselédek, munkások kicserélése, lét-
számuk csökkentése vagy növelése, stb.)*

*A nagybirtokosnak van-e máshol is ingatlana s hol van az
uradalom központja? Melyik szomszédos községbeli birtokkal
van közös kezelés alatt? A helybeli nagybirtok területileg össze
nem függő hány tagból áll?*

*Ta g o s í t á s melyik évben volt s hogyan vált be? Utána
a gazdálkodási rendszer és a terméseredmény mennyiben ja-
vult? Birtokát akkor hány darabban kapta ki egy kiscgazda?
Hányfelé fekszik ma átlag egy gazda földje, s ha erős az elda-
rabolódás, mi ennek az oka és következménye? Tagosításra van-e
szükség, s ha a kiscgazdák azt nem kívánják, mi az oka ennek?
A falu mellett a törpebirtokosokon kívül az uradalomnak vagy
nagyobb gazdáknak is vannak-e földjeik s azokon kerti vagy
más belterjes termelés folyik-e, ha pedig nem, úgy ennek mi
az oka?*

VIII. 2. Növénytermesztés. *Az uradalomban s a közép- és
kiscbirtokosoknál mily rendszerű gazdálkodás folyik? (Egyszerű
vagy javított nyomásos, váltó- v. szabad g.) Miben áll az és mi
az esetleges hibája? Az uradalmi földek minősége jobb avagy
rosszabb-e, mint a kiscgazdáké s mi ennek az oka? Az uradalom
termésátlagai az egyes főterményeknél kb. hány %-kal maga-
sabbak vagy alacsonyabbak, mint a kiscgazdáké s mi az eltér-
és oka?*

*A törpe-, a kis- és a nagybirtokosok a növénytermesztésre
vagy állattenyésztésre, illetve a gazdálkodás melyik más ágára
fektetik a fősúlyt s e tekintetben a háború óta történt-e nagyobb
változás, mikor és mily okból? A telek-, épület- és forgatókék,*

H) tábla. Szántóföldi főbb termények területe és termésátlaga.

	Megnevezés	1917 évben		1935 évben		Országos termésátlagok kat. holdanként q			
		hold	átlag q	hold	átlag q	1928	1929	1932	1933
Gabonaművek	Búza } őszi } tavaszi					9.3	7.8	6.6	9.5
	Rozs } őszi } tavaszi					7.3	7.0	7.0	8.1
	Árpa } őszi } tavaszi					9.3	8.2	8.8	10.0
	Zab					8.7	7.8	7.8	8.9
	Köles					4.4	5.2	5.3	5.7
Széles takarmányok	Csalamádé					110.0	119.0	138.0	143.0
	Takarm. } őszi keverék } tavaszi					15.3	14.9	14.8	15.2
	Lóhere					15.2	14.9	15.8	17.0
	Bíborhere								
	Lucerna					17.0	17.5	20.0	21.5
	Baltacim							14.8	14.8
	Muhar							15.2	14.3
	Egyéb							15.4	15.6
Kapásnövények	Tengeri, szemes					6.8	9.2	11.9	9.1
	Burgonya					31.9	44.0	30.0	36.4
	Cukorrépa					124.0	117.0	115.0	125.0
	Takarm. répa					118.0	118.0	117.0	131.0
	„ tök					100.0	113.0	130.0	111.0
	Egyéb								
Hűve-lyes	Borsó magnak					5.6	6.8	7.2	8.2
	Bab					3.2	5.1	5.3	5.4
Kereskedelmi	Dohány					6.7	7.7	8.6	7.5
	Repce					4.2	4.3	4.7	5.8
	Kenderkóró							25.8	27.0
	Lenkóró							12.2	13.6
	Mák					2.8	3.4	3.0	3.9
	Egyéb								
Zöldségfélék együtt									
Egyéb szántóföldi									
Ugar									
Összes szántó									

(Mezőgazdasági monográfia készítésekor több esztendő adataira van szükség, amelyek az utóbbi évekre vonatkozólag a községházán őrzött terméskimutatásokból, az 1917 évbeliek pedig a Falukutató Intézettől nyerhetők. A táblázatban fel nem sorolt, de a vizsgált községben nagyban termelt növényfélék szintén feltüntetendők. A szántóföldi zöldségfélék területét itt csak összesítve, a konyhakertészetnél pedig részletezve kell adni. Összehasonlítás céljából országos termésátlagokat is adunk fennebb, az 1929. évi adatokkal sokban egyező 1930. és 1931. évek elhagyásával.)

eleven- és holt leltári érték aránya s az eszközökkel, gépekkel való ellátottság a kis-, közép- és nagybirtokon milyen, megfelelő-e? Minő a gazdasági üzemszerűben a termények sorrendje? (Vetésforgó.) Hány % a gabona- és takarmányfélék, a kapások, rét és az ugar aránya? Hány pengő volt 1927 körül s mennyi ma egy hold föld tiszta jövedelme, a befektetett munka értékének levonása után? Átlag hány hold a birtokterület s mennyi az állatok száma, továbbá mennyi a mellékkereset a fogat nélküli s a fogatos törpegazdaságban s a kettes- és négyes-fogatú kisbirtokosoknál?

A szántóföldön miféle növényeket s hány holdon termesztenek a kisgazdák és az uradalom? Az utóbbi 5—10 évben a főbb termények holdankénti termésátlaga hány métermázs volt? Melyek a legszebben díszlő s az egyes talajnemeknek leginkább megfelelő gazdasági növények? Mi a különleges termelvényük? (Paprika, hagyma, dinnye, zöldség, stb.)

Hány holdon és minő t a k a r m á n y n ö v é n y e k e t termesztenek s hány q a holdankénti hozam? Évente hány szekér vagy hány q takarmányféléket szállítanak el a községből vagy mennyit hoznak oda be? Minő erőtakarmányokat használnak?

Milyen a talaj előkészítése, hány évenként, hogyan és mivel trágyáznak? Az állatlétszám szerint kiszámított i s t á l l ó t r á g y a hány q s elegendő-e az avagy idegenből is kell vásárolni és pedig honnan mennyit, mifélet? M ű t r á g y á t az uradalom és a kisgazdák minő termelvények alá, hány holdon s mifélet használnak? Az 1895. évi mezőgazdasági s az 1927. évi trágyázási statisztikai felvétel adataival való összehasonlítás után e téren haladást vagy hanyatlást lehet-e megállapítani s annak mi az oka? Trágyát vagy szalmát használnak-e tüzelésre s mily mértékben; mi ennek az oka és a következménye? Van-e zöld- és feketeugar s hány holdon?

Minő elemi csapások, mily termelvényekben s hány holdon tetek kárt az utóbbi években? Miféle n ö v é n y b e t e g s é g e k gyakoriak s ellenük hogyan és mennyiben védekeznek?

VIII. 3. **Állattenyésztés.** *Mennyi az állattulajdonosok és az állatok száma, továbbá mennyi volt 1895-ben és az 1911. évi állatszámllálás idején? A szembetűnőbb csökkenést vagy növekedést időnként mi okozta? (Adatok a Stat. Közlemények 41. kötetében s az 1895. és 1935. évi mezőgazdasági statisztikai felvétel eredményeit közlő kiadványokban, a háborús 1918. és az 1920. évekről a Falukutató Intézetben, az utóbbi esztendőkre vonatkozólag pedig a tavaszi állatösszírásokban, a községházán található. Az 1895. és 1935. évi életkor, fajták, stb. szerint részletezők s azokat a kutató összevonhatja, ha nem mezőgazdasági irányú községmonográfiát készít.)*

Minő állatfajták voltak a nagy- és kisbirtokosoknál s mi-félék vannak ma? A mostani fajtákra való áttérésnek mi volt az oka s ma mi az előnye és a hátránya? Túlnyomóan minő állatokat tartanak, illetve tenyésztenek a kisgazdák és az uradalom? Minő a tenyészirány, továbbá a hasznosítás módja? (Állatnevelés, hizlalás, lefejő tehenészet, stb.) A fajtisztaságra eléggé ügyelnek-e? Vannak-e törzkönyvezett állataik?

Mennyi az uradalom és a kisgazdák kezén az egyes-, kettős- és négyes i g á s f o g a t o k száma (ökör-, ló-, tehen-, öszvérfogat)? Elegendő és megfelelő-e az igaerő a gépállomány figyelembevételével? Hány kis- és törpegazdának van s hánynak nincs igásfogata s az igaerővel nem bírók hogyan segítenek magukon? Hány pengő volt 1927 körül s mennyi ma egy kettős igásfogat napi bére?

Van-e a községben ménes s az mily fajtájú, hány darabból áll és kié? A községben mily fajtájú s hány állami és magánmén továbbá hány tenyészbika van?

A t e j t e r m e l é s milyen fokú és méretű? Mennyi a tehéntartó gazdák (és nem gazdálkodók) s fejősteheneik száma s mennyi az uradalomé? Hány liter a község évi tejtermelése s ebből mi kerül eladásra? Utóbbi években, részben a tejrendelet miatt, nőtt vagy apadt-e a tehenállomány, mily mértékben és mily okból? Van-e tejszövetkezet s az hány taggal, hogyan működik, évente mily összeget fizet ki tejért a kisgazdák és az uradalom részére? Egy liter tej ára hány fillér?

Hány hold a gyenge és mekkora a jó szénát termő rét, hányszor kaszálják ezeket s hány holdnyi a szikes rét?

Hány hold a l e g e l ő s az 1935. évi összeírás szerint ebből mennyi a fásított és nem fásított, homoki szikes és más síkföldi, továbbá a hegyoldali? Hány hold a közép- és nagybirtokosé, mennyi a községé, közbirtokosságé és a kisgazdáké? Hányféle a közlegelő s elegendő és megfelelően kezelve van-e az? A törpebirtokosok s földnélküliek használják-e valamelyiket, s ha

nem, úgy hol tartják állataikat? Hány számos állatot bír meg a legelő s azt hány állat használja? Hány pengő az évi fűbér egy állat után? Van-e legeltetési társulat s az miképen működik? Az állatbiztosítás mennyire van elterjedve?

(Egy számosállatnak veendő hozzávetőleges számítással 1 szarvasmarha vagy 1 ló, 2 borjú vagy 2 csikó, 5 sertés vagy 10 juh, illetve 15 kecske, pontosabban pedig egy 500 kilogramm élősúlyú állat vagy állatcsoport. Egy számosmarha évi 100 métermázsa trágyát szolgáltat, ami átlag $2\frac{1}{2}$ k. hold szántó trágyaszükségletét fedezi.)

Milyen a baromfitenyésztés mérete és iránya a kisgazdáknál, az uradalomban s más tenyésztőknél? Mennyi volt a baromfiak száma 1895-ben és 1935-ben, továbbá a szántófölddel bíró gazdaságok baromfiösszeírásakor, 1928-ban? Fajbaromfitenyésztéssel hányan foglalkoztak régebben s hányan az utóbbi időben, állami ellenőrzés mellett? A tenyésztésre a községben különösen alkalmasak, vagy kedvezőtlenek-e a viszonyok és mily

I) tábla.

Állatlétszám áttekintése.

Megnevezés		1895	1911	1920	1935	
Szarvasmarha	{ növendék tehén ökör és bika					
Ló	{ csikó kifejlett					
Sertés						
Juh						
Kecske						
Igaerő	Lófogat					
	Ökörfogat					
	Tehénfogat					
	Egyéb fogat					

okból? (Tanyarendszer, illetve a piactól, úttól távolfekvés, stb) *A baromfitenyésztést inkább az asszonyok, avagy a férfiak is folytatják s egy család évente átlag hány pengőt keres meg tisztán, kb. hány állattal? Mennyi a községben évente termelt tojás-mennyiség s az eladott, levágott vagy elhullott baromfiak száma?*

Halastó van-e, hány holdas s mily halból mennyit adnak el?

Az apróállatok tenyésztése mily méretű s a kisemberek szempontjából minő jelentőségű? Miféle apróállatokat (méh, házinyúl, selyemhernyó) tenyésztenek nagyobb arányban?

Hányan és mily foglalkozásúak, összesen hány méhcsaládot tartanak kaptárban s hányat kasokban?

Milyenek az állategészségügyi viszonyok? Gyakoriak-e a járványok és mifélék? Hogyan védekeznek ellenük s az oltások mennyire vannak elterjedve? E téren mi az akadály és a tennivaló? Az állatorvos a községben avagy hol és hány kilométer távolságra lakik?

VIII. 4. **Kertészet.** *Fekvése, talaja s éghajlata miatt a község a kertészet mily ágainak kifejlesztésére alkalmas? Ezek közül melyiket folytatják nagybani eladásra, mióta és hány holdon? (Zöldséget szántóföldön, stb.)*

Ha nagyobbarányú a zöldségtermelés, azzal hány kisgazda, kisbérő, részes és bolgár foglalkozik fő- vagy mellékkeresésként? Használják-e öntözőberendezést, bolgár-, vagy milyen rendszerűt? Főképen minő nyári és téli konyhakerti növényeket termelnek fő- vagy mellékterményként a kertben, illetve szántóföldön s a határ melyik részén, hány holdon? A melegágyi ablakok száma mennyi? (A szántóföldi zöldségtermelés adatai a községházán levő évenkénti kimutatásban s az 1895. és 1935. évi mezőgazdasági statisztikai felvétel kiadványaiban található.) A téli zöldségféléket hogyan tartják el és miként értékesítik?

Gyümölcsöt fő-, vagy mellékfoglalkozásként hányan termesztenek, a határ mely részein, hány holdon s elkülönített gyümölcsösben vagy a kertben és a szőlők közt, illetve az utak mellett? Mennyi volt 1895-ben és 1935-ben összesen a termő s a még, illetve már nem termő különféle gyümölcsfák száma? (1929-ben csak a szántófölddel bíró gazdaságok gyümölcsfáit írták össze.) Főképen mily gyümölcsféléket és fajtákat termesztenek nagyban s ezekből évente hány métermázsát adnak el?

A gyümölcsfa-csemetéket hol szerzik be? A helybeli faiskola kié, hány holdas s évente hány és miféle csemetét ad el? A faápolás és a kártevők elleni védekezés megfelelő-e? Dinnyét, földiepret hány holdon, kik és hol termesztenek?

K) tábla.

Gyümölcsfák száma.

Megnevezés.	Év =	1895	1929	1935
Alma				
Körte				
Cseresznye				
Meggy				
Őszi barack				
Kajszin barack				
Szilva				
Dió				
Eper				
Más				
	Összesen			

Virágkertészet van-e a községben s urasági vagy haszonkertészet-e az? Az üvegházak s a melegágyi ablakok száma mennyi? Nagybani eladásra minő virágokat szaporítanak?

Virág- és zöldségmagvak termesztésével foglalkoznak-e és mennyiben?

VIII. 5. Szőlőművelés. *A község melyik borvidékhez tartozik? Főképen minő borfajtákat termelnek és mily szőlőfajtákat tartanak? Évente hány hektoliter a musttermés s hány kilogramm szőlő kerül eladásra? Sík földön, immunis homokon és más talajon, továbbá hegyoldalon, a határ melyik részén, hány hold direkttermő, illetve másféle szőlőt művelnek? Hány hold a parlag vagy irtott terület, ami a kataszterben még szőlőként van felvéve? A határ melyik részén vannak a régi s hol az újabb ültetésű szőlők? A szőlőművelés hány családnak fő- és hányak mellékfoglalkozása? (Adatok a községházán, az évenkénti ter-*

méskimutatásokból s az 1895. és 1935. évi mezőgazdasági statisztikai felvételből, az 1860—73. évekre vonatkozólag pedig az 1875-ben megjelent Szőlészeti statisztikából nyerhetők.)

C s e m e g e s z ő l ő t nagyban hányan s hány holdon termesztenek? A szőlők hány %-ában van gyümölcsfa s ez mennyiben előnyös a gazdára és mennyiben káros a bortermelés szempontjából?

A p i n c é k a háznál, avagy különálló pincesoron, illetve a szőlők között elszórtan vannak-e? A kisgazdák borkezelése megfelelő-e? Ha nincsenek pincék, ennek mi az oka és a következménye?

VIII. 6. **Erdészet.** *Hány hold a kisgazdák, a közbirtokosság, a község és az uradalom erdeje? Mennyi a szál- és sarjerdő s a véderdő? Hány holdat kezelnek ebből rendszeres üzemterv szerint? Melyek a főbb fánemek? Hány hold erdőt vágnak ki évente? Hány köbméter az évenként kitermelt tűzifa és a műszaki fa? Hány hold az új fásítás és minő területen? (futóhomok, kopár, volt meder, stb.) Hány kilométernyi út van a község határában fával beültetve és mifélével? Van-e szükség további fásításra, hol és minő talajon? Tanyafásítás?*

VIII. 7. **Bányászat. Gyógyforrások.** *A község határában minő anyagok alkalmasak a bányászásra? (Szén, érc, épületkő, gránit, kavics, stb.) Ezek közül mit s mily módon bányász ki, melyik vállalat? A bányatermékeket helyben dolgozzák-e fel, avagy elszállítják és hova? A bányászat hány munkást foglalkoztat állandóan s hányat időszakonként?*

Van-e a határban földgáz, avagy ásványvíz s azt hogyan hasznosítják? Ha g y ó g y f ü r d ő vagy üdülőtelep van a községben, hogyan keletkezett és fejlődött ki s a falu és a vidék szempontjából minő annak gazdasági, stb. jelentősége? Villák, penziók s azokban a férőhelyek és a vendégek száma s utóbbiak összetétele?

VIII. 8. **Gyáripár.** *Minő gyár- avagy más ipartelep van a községben s kinek tulajdonában? Hogyan működik, hány munkást foglalkoztat állandóan s hányat idényben és pedig évente hány napon keresztül? Hol fekszik az ipartelep s mi okból létesült ebben a községben? (Olcsó nyersanyag, munkaerő, energiaforrás, közelség, stb.) Minő hajtóerőt használ? A nagyobb gazdaságokhoz minő iparüzemek tartoznak?*

VIII. 9. **Kézműipar.** *Miféle iparágak voltak a községben régebben kifejlődve s ezek közül melyek szűntek meg vagy hanyatlottak s újabban melyek erősödtek és mily ok miatt? A községben minő ipari nyersanyagok találhatóak?*

VIII. 10. **Háziipar és egyéb termelési ágak.** *A lakosság háziipara (szövés, fonás, hímzés, stb.) mily méretű volt régebben s mikor és mily ok miatt szűnt meg vagy fejlődött vissza? A háború után a háziipar minő ágait karolták fel újra s miért? (Szövöttárak drágulása, ipari vámvédelem, munkanélküliség, stb.) Hány szövőszék van, illetve működik a faluban? Van-e a községnek jellegzetes háziipari készítménye? (Varrottas, csipke, szűrhimzés, fafaragás, fazekasság, stb.) Hányan foglalkoznak ezzel állandóan és hányan csupán télidőben? Minő jelentősebb más foglalkozásiágak vannak a községben? A kisgazdák mily mellékfoglalkozásokat űznek?*

VIII. 11. **Munka- és munkásviszonyok.** *Az 1935. évi mezőgazdasági statisztika szerint 1934. évben a közép- és nagybirtokon, továbbá az összes kisgazdaságokban hány ember volt foglalkoztatva és pedig: 1. mint önálló gazda, 2. mint segítő családtag, 3. mint tisztviselő, 4. gazdasági cseléd, 5. szegődményes iparos, 6. napszámos, stb. Köztük hány volt férfi és nő, 15 évesnél fiatalabb és idősebb s ezek összesen hány munkanapon dolgoztak 1934. évben? Az összes gazdasági alkalmazottak járandósága együttvéve hány pengő volt 1934-ben: 1. készpénzben, 2. terményben, 3. egyebekben? A törpe- és kisbirtokosok mint munkavállalók mások gazdaságában a különböző munkanemekben összesen hány napon ál dolgoztak 1934-ben?*

Van-e a községben munkáshiány vagy felesleg és munkanélküliség s az mily méretű? A közellátásra szorulóak száma menyi s az növekszik-e avagy csökken? (A községházán erről kimutatást vezetnek.)

Milyen munkáltatási mód van a közép- és nagybirtokon? (Éves cselédek, időszakai munkások, summások alkalmazása vagy részes, illetve szakmányos művelés.) Mit végeztenek szakmányban pénzért, illetve részért (pl. aratás) és mit részes műveléssel (pl. $\frac{1}{3}$ -os tengeri)? Részes műveléssel hányad-rész volt régebben és menyi most a földtulajdonosé a különböző termelvények után? Ha változott a részesedési arány, mi ennek az oka és a kisemberek szempontjából a következménye? Az uradalom a válság óta csökkentette-e a cselédek és munkások számát s növelte-e a részes művelésre vagy bérbeadott föld területét?

A kisgazdák, zöldség-és szőlőtermelők, stb. családjuk erején kívül alkalmaznak-e cselédeket vagy munkást s minő feltételek mellett? Helybeliek-e azok vagy melyik falvakból jönnek? A nagybirtokos hány cselédet, állandó vagy időszakai munkást tart s azok honnan valók? A helybeliek elszegődnek-e ide-

genbe gazdasági munkára, s ha igen, mely községekbe, vidékekre s évente hányan? (A községházán ezekről kimutatást vezetnek.)

Évszakok szerint hány fillér volt 1927 körül s mennyi ma a mezőgazdaságban a férfi-, a női- és a gyermekmunka napi bére ellátással és a nélkül? Milyenek a cselédviszonyok s a bérek? Egy gazdasági cseléd készpénz- és természetbeni járandóságának évi összes értéke hány pengő volt a pénzbőség idején és mennyi az most?

Egy hold szőlő évi műveltetési költsége hány pengő?

Mennyi volt 1927 körül az iparvállalat munkaslétszáma s ezt hány %-kal apasztották az utóbbi években, illetve e helyett a munkanapokat s a munkaórákat csökkentették-e és hogyan?

Ha iparvállalat vagy más nagyobb munkaadó (Máv.) is van, milyenek annál a munka- és munkásviszonyok s a bérek? Utóbbiak hét év óta hány %-kal estek? Ha a közelben nagyváros, bánya- vagy ipartelep, stb. van, az a mezőgazdasági munkaviszonyokat és béreket mennyiben változtatta meg?

Hány és minő gazdasági gép (gőzgép, traktor, hőmotoros) van a községben s azokat mily mértékben használja az uradalom és a gazdaközönség? Gazdasági eszközökkel eléggé el vannak-e látva? A gépakció során hány kisgazda vásárolt traktort s más nagyobb gépeket? Ha e községben is túzásba mentek ezen a téren, mi volt az oka és a következménye? (Ügynökök rábeszélése, gazdák vetélkedése. — Anyagi romlás.) Az uradalom csökkentette-e utóbbi években a gépek használatát és miért?

VIII. 12. **Értékesítés.** A termelvények értékesítése terén minő változás volt a háború után és utóbb, a válság óta? Az árak hogyan alakultak? A lakosság hol és miként értékesíti termékeit? Mit vesz át a helybeli vagy közeli szesz-, konzerv-, vajgyár, malom, stb.? Mit értékesítenek szövetkezetek útján, továbbá állat-, gyümölcs-, stb. vásárokon és hol, mit a kereskedők és kofák útján?

VIII. 13. **Közlekedés.** Vasút- vagy hajóállomás, országút helyben avagy hol és hány kilométer távolságra van? Állami, megyei és községi utak állapota milyen? Gazdasági, vagy kisvasút van-e és mióta s honnan hova vezet, kié és mire használják? Hatása miben nyilvánul gazdasági, kulturális, stb. téren? Autóbuszjárat van-e s mióta, honnan hova? Napi járatok száma mennyi? A helybeli hajó- vagy vasútállomásnak minő a személy- és áruforgalma s ennek hullámzása? Évente hány vaggon állat és termény kerül feladásra s ennek hány %-a származik más faluból?

A község közlekedésének mik voltak a multban és mik ma az akadályai? (Mocsár, folyó, hegy.) Ezeket miként győzték le?

(Híd, komp, stb.) *Mik e téren a jövő feladatai? (A trianoni határral elvágott vasútvonal kiépítése, stb.)*

A terményárak esése óta terhesebbé vált vasúti szállítási költségek megtakarítása céljából kifejlődött-e újabban a szekérral való fuvarozás és mily mértékben, hová? A fuvarozók kiszagzák-e avagy mily foglalkozásúak?

VIII. 14. **Kereskedelem.** *A helybeli kereskedelem számottevő-e s főképen mily cikkekben? Minő anyanyelvű és felekezetű emberek kezében volt a multban s van jelenleg? Ha e téren lényeges a változás, mi ennek az oka és a következménye? (Hangya Szövetkezet erősödése, zsidók elköltözése.) Ha a közelben nagyváros, nyaraló-, vagy ipartelep van, ez mennyiben segíti elő a termények értékesítését? A falubeli gazdák miféle mezőgazdasági cikkből állítanak kevesebbet elő, mint amennyire szükségük van? (Takarmány, trágya, igásállat, fa, stb.) Ezeket hol és hogyan szerzik be? Minő a helybeli állatvásárok forgalma, a felhajtott s az eladott állatok száma, azok hullámozása?*

A kézműiparosok csak a helyi fogyasztást látják-e el, avagy távolibb községek és vásárok számára is dolgoznak, főképen mit és mely piacokra?

A helybeli ipartelep, uradalom és a kiszagzák mely vidékek és országok piacaival folytatnak élénkebb kereskedelmet s minő cikkekkel? Hogyan keresnek új piacokat az értékesítés leomlása óta?

VIII. 15. **Pénz- és hitelügy.** *A kisbirtokosoknak kb. hányadrésze, az érték hány százalékáig volt a háború előtt s hogyan van jelenleg adóssággal terhelve? A háborút követő pénzromlás és pénzbőség idején a terhektől könnyen megszabadult gazdák csakhamar újabb adósságokat csináltak-e? Gondoltak-e arra, hogy ezeknek kamatai s egyéb feltételei a háború előtti kölcsönökénél sokkal súlyosabbak s a magas terményárak soká nem tarthatnak? Ha a háború után tehermentessé vált birtokok újból hamar eladósodtak, mi ennek a magyarázata gazdasági, társadalmi és lélektani szempontból? Hány birtok van védetté nyilvánítva? A gazdavédelem mennyiben használt?*

A gazdák a háború alatti és utáni években megtakarított pénzüket hogyan gyümölcsöztették? Takarékbetétként a helybeli szövetkezetnél, vagy inkább a városi nagy pénzüintézeteknél helyezték-e el? Kölcsönöket nyújtottak-e s minő feltételek mellett? A községben van-e pénz-, munka- vagy áruuzsora s az miben áll? Hadikölcsönkötvényeket mily mértékben vásároltak a gazdák s más vezetőemberek? Utóbbiak közül a tőzsdén játszott-e valaki s mily eredménnyel? A helybeli hitelszövetkezet és a pénzüintézetek hogyan működnek?

Az 1935. évi mezőgazdasági összeírás szerint hány pengő a község lakosságát terhelő összes bekebelezett és egyéb adósság tőkében? Mennyi ennek évi kamata s a községi pótdadó levonásával mennyi az évi adóteher? Ha a községből elszállított termelvények árában, továbbá az idegenben végzett munkákért bevett összegből a kamat- és adóterheket levonjuk, mily összeg marad a lakosság életszükségleteinek, a behozott iparcikkek, nyersanyagok, stb. költségeinek fedezésére?

IX. A község jelentősége, kapcsolatai és vonzásterülete.

A község miben múlja felül a szomszédos falvakat? (Szebb épületek, jobb gazdálkodás, erősebb szaporodás, stb.) Milyenek a kereskedelmi, társadalmi, kulturális és igazgatási kapcsolatok a környékbeli falvakkal, városokkal, a távolabbi vidékkel s az országgal? Meddig terjed a község gazdasági, kulturális, stb. vonzásterülete? (Különösen, ha az járási vagy uradalmi székhely.) Iskoláit, vásárait, búcsúit, kereskedéseit, hivatalait, gyógyfürdőjét, sport- és más versenyeit mily távolságból látogatják tömegesebben? Külföldi vendégek gyakran s mily célból keresik fel a községet? (Vadászat, üzlet, nyaralás, kirándulás.) A közeli falvak, városok közül melyikkel legélénkebb a társadalmi, stb. kapcsolat, ezzel szemben melyikkel éles az ellentét és mily ok miatt?

Hivatalok, vásár, iskolák, vállalatok, stb. ide, illetve innen máshova helyezése miatt mennyiben nőtt avagy csökkent a község vonzásterülete, jelentősége s ez mennyiben előnyös avagy hátrányos a községre anyagi és szellemi tekintetben? (A község vonzásterületéről készített térképvázlaton a közeli községek határa, lélekszáma, az út- és vasútvonalak s a távolságok feltüntetendők.)

X. Tanulságok összefoglalása. A jövő feladatai.

Az elmondottakból, mindent átfogóan, minő tanulságokat lehet levonni? A község természeti adottságai, földrajzi fekvésének, piaci viszonyainak előnyei s népének munkaereje kellően hasznosítva vannak-e, s ha nem, úgy ennek mi az oka? (Megfelelő közszellem, szakismeret, vezetés, általános műveltség hiánya, vagy a piactól, útvonalaktól távolfekvés, stb.)

A község jobb jövője érdekében minő intézmények, intézkedések és újítások szükségesek és valósíthatók meg? (Tagosítás, határrendezés, szövetkezés, egészségügyi és szociális gondozás, jobb gazdálkodás és közlekedés, stb.)

(Térképek, képek, grafikonok. A község települési, köz-igazgatási, közlekedési, domborzati, természeti viszonyait s vonzásterületét szemléltető 2—3 térképen kívül kívánatos, hogy a behatóbban vizsgálódó a talajnemek és művelésiágak s a dűlők átnézetes térképeit is készítse el. Továbbá fényképek és rajzok útján bemutatandók a falu legrégebb házai, azok udvar- és lakás beosztása, bútorai, a legrégebb és legújabb utcások, néhány módos gazda, törpebirtokos és munkás háza, a kastély, templom, középületek, a természeti és történelmi emlékek, népviseletek, népszokások, turisztikai látnivalók, stb.)

A falukutatás történetével bővebben foglalkozik *Bodor Antal* dr.: „A falu megismerése”, *Mészár Oszkár* dr.: „A községmonográfiákról” és *Szeibert János* dr.: „A faluszociológia célvetése” c. tanulmánya.

Betűrendes mutató.

- Adatforrások 17, 28.
 Adózás 42, 43.
 Adómentes terület 22.
 Alkoholizmus 39—40.
 Amerikai pénz 28.
 Anya- écsceszemővédelem 39.
 Anyanyelv 24.
 Asszony szerepe 32, 36.
 Áldozatkészség 30.
 Államhoz viszony 43.
 Állattenyésztés 51—53.
 Ártézi kút 19.
 Áttelepülés 23, 48.
 Babonák 31.
 Balesetek 40.
 Bányászat 55.
 Baromfitenyésztés 52.
 Betegségek megelőzése 39.
 Birtokmegosztás 37.
 Birtokviszonyok 45, 47.
 Bizalom 32.
 Borászat 54.
 Búcsú 59.
 Bútorzat 38.
 Bűnözés 31.
 Családi állapot, élet 24, 36.
 Cseléd 36, 41.
 Cserkészlet 32.
 Egészségügy 39.
 Egyesületi élet 44.
 Egyházi élet 43.
 Egyke 23.
 Együttélés házasság előtt 36.
 Együttműködés 40, 43.
 Eladósodás 21, 58.
 Elemi csapások 19, 50.
 Elöljáróság, községi 42.
 Erdészet 55.
 Erdőirtás 21.
 Erkölcsi fejlettség 31, 36, 43.
 Éghajlat 19,
 Életkor 24.
 Életmód 30, 39.
 Életszínvonal 40, 41.
 Értelmi képesség 30.
 Értékesítés 43, 57.
 Érzésvilág 30.
 Ételek 38.
 Fajbiológia 23.
 Fajok 32, 40.
 Faluszociográfia 13.
 Falutípusok 12.
 Fanemek 19.
 Fásítás 55.
 Felekezetek 24, 40.
 Felekezeti sűrűlódás 43.
 Fényűzés 39.
 Filloxeravész 21.
 Foglalkozások 20, 25, 56.
 Forradalmak hatása 22, 33.
 Földárak, -bérek 47.
 Földbérlet idegenben 47.
 Földbérli szövetkezet 47.
 Földeldarabolódás 48.
 Földreform 20, 41, 48.
 Földszerzés 21, idegenben 46.
 Fűrés 40.
 Fűtés 38.
 Gazdasági élet 44.
 Gazdasági cseléd 41, 48, 56.
 Gazdasági ismeretek 34.
 Gazdasági rendszer 48, 50.
 Gazdasági válság 21, 33, 40.
 Gazdaságtípusok 50.
 Geológia 17.
 Gépek 50—51, 57.
 Gyárak 55.
 Gyermeknevelés 39.
 Gyógyítás 39, 40.
 Gyógyfürdő 55.
 Gyümölcsstermelés 53—55.
 Hadifogság, -fogoly 22, 36.
 Hadirokkant, -özvegy 22.
 Hadviselték 22, 33.

- Halászat 20, 53.
 Hajviselet 39.
 Hangya szövetkezet 58.
 Határátcsatolás 17, 42, 59.
 Hazafias érzés 31.
 Háborúban magatartás 32.
 Háború hatása 33, 40.
 Házak 37.
 Házasság 24, 26, 36.
 Házhelyhez juttatottak 41.
 Háziipar 56,
 Hegyek 18.
 Helynevek 20.
 Hitelszövetkezet 58.
 Hitelügy 58.
 Idegenek befogadása 31, 41.
 Idegenek földszerzése 46, 47.
 Időjárás 19.
 Igaerő 51.
 Ipar, -vállalat 55, 57.
 Iskolázottság 34.
 Iskolánkívüli népművelés 35.
 Ivóvíz 19, 40.
 Jótekonyság 31, 56.
 Jövedelem 41, 50, 51, 55, 56.
 Jövő feladatai 59.
 Juhtenyésztés 21.
 Kamatterhek 59.
 Kapcsolatok 15.
 Kat. jöv. osztályozás 47.
 Kereskedelem 58.
 Keresztelő 33.
 Kert 37.
 Kertészet 53.
 Kézműipar 55, 58.
 Kiállítás 22.
 Kisbérletek 47.
 Kisgazdaosztály 41.
 Kivándorlás 28.
 Korai házasság 39.
 Kölcsönhatás 15.
 Könyvvásárlás, kvtár 35.
 Környék 15, 59.
 Közlekedés 57.
 Községi élet 42.
 Községfejlesztés 33.
 Község fekvése 17, 18.
 Községek egyesítése 42.
 Község jellege, régi neve 21, 23.
 Községmonográfiák 13.
 Község vonzásterülete 59.
 Közzsellem, -vélemény 32, 44.
 Közügy iránt érdeklődés 42.
 Kultúra 30, 34.
 Kuruzslás 39.
 Külföldi vendégek 59.
 Külterület 23, 44.
 Különleges termelvény 50.
 Lakásviszonyok 37, 38.
 Lakodalom 33
 Lakosság és kialakulása 23.
 Legelők 21, 51.
 Lelkület 30.
 Levente-egyesület 39.
 Lélekszám 23.
 Magyarul tudás 32.
 Megszólás 31.
 Menekültek 32, 41.
 Menhelyi gyermekek 37.
 Mezőgazd, statisztika 15, 45.
 Mozi 35.
 Munkabeosztás 39.
 Munkabérek 57.
 Munkaviszonyok 41, 55.
 Munkások 25, 41, 42.
 Munkásviszonyok 56, -házak 38.
 Munkáltatási mód 47, 56.
 Művelésiágak s változásuk 21.
 Műkedvelő előadások 35.
 Műtrágya 50.
 Nagybirtok, -os 28, 41, 48.
 Nemi erkölcs 36.
 Nemzeti érzés 32.
 Népbetegségek 39.
 Népdal, -zene 33.
 Népszerűség 23, 24.
 Népház 44.
 Népjellemzés 30,
 Népkultúra, -művészet 33.

- Népszaporodás 27, 29.
 Népszokások 33.
 Növénytermesztés 48.
 Növényzet 19, 49.
 Nyaralás 59.
 Nyelvjárás 33.
 Oklevélszerzés 34, 41.
 Országcsönkítés 32, 33.
 Országos átlagok 26, 29, 40.
 Orvosok 39.
 Osztálytagozódás 40—42.
 Öngyilkosság 31.
 Öntözés 19, 53.
 Öregek 36.
 Örökösödés 36.
 Összeházasodás 37, 39, 41.
 Őstehetségek 33.
 Parcellázás 48.
 Pénzügy, -intézetek 58.
 Piac, -keresés 58.
 Politikai magatartás 43.
 Rádió 35.
 Ragadós betegségek 39.
 Részes-művelés 56.
 Ruházat 39.
 Sportélet 40, 44.
 Szakismeret, -oktatás 34.
 Szakmáymunka 56.
 Szaporodás 28.
 Szekérfuvarozás 58.
 Szegénység 31, 39.
 Szekták 43.
 Szerencsejáték 33.
 Szikesedés 18.
 Szociális intézmények 44.
 Szociográfia 13.
 Szomszédság 32.
 Szórakozások 33.
 Szőlőművelés 21, 54.
 Szövetkezeti élet 43.
 Születési többlet 26, 27.
 Szülőföldismeret 10, 14, 34.
 Tagosítás 21, 48.
 Talajminőség 18, -művelés 50.
 Talajvíz 19.
 Takarékosság 58.
 Takarmányok 50.
 Tanyaközpont 42.
 Tanyarendszer 20, 23, 41.
 Táplálkozás 38.
 Társadalmi tagozódás 40—41.
 Társas magatartás 31.
 Társulási érzék 42.
 Tejgazdaság 51.
 Tekintély 32, 41.
 Teleknagyság 38.
 Telepítés 46.
 Településforma 17, 19.
 Tenyészirány 51.
 Termelvények 49.
 Termésátlag 47, 49.
 Természeti viszonyok 17.
 Terület 17, 50,
 Testalkat 23.
 Térkép 17, 60.
 Tisztaság 31.
 Tökek aránya 48.
 Történet 20, 33.
 Törvénytelen születés 36—7.
 Tradíció 32.
 Trágyázás 50.
 Tüdővész 39, 40.
 Udvarbeosztás 37.
 Újítások 59.
 Újságok 35.
 Urbérrendezés 21.
 Úrgyűlölet 31, 41.
 Utak 57.
 Uzsora 58.
 Üdülőtelep 55.
 Vadászat 19, 59.
 Vallás 24, -osság 31.
 Vasút 57.
 Válás 37.
 Választások 43.
 Vállalkozó kedv 32.
 Vándorlások 23, 26—8.
 Vármegyéhez viszony 43.
 Város hatása 39, 57.
 Városba költözés 28.

Városról nézet 33.	Világháború 22, 33, 40.
Versenyek 59.	Világítás 38.
Vetésforgó 50.	Virágkertészet 54.
Vetélkedés 31.	Vízierő 19.
Vezetőosztály 41.	Vízrajz, -szabályozás 18.
Védett birtok 58.	Vitési telek 32.
Vérbaj 39, 40.	Vonzásterület 59.
Vérmérséklet 30.	Zöldségtermelés 53.

Tartalomjegyzék.

A falukutatás jelentősége.	— — — — — — — — — —	5
A falukutatás módja. —	— — — — — — — — — —	9
<i>Kérdőpontok:</i> Rövid áttekintés. ————	— — — — — — — — — —	17
I. Természeti viszonyok.	— — — — — — — — — —	17
II. Történelem.	— — — — — — — — — —	20
III. Néesség.	— — — — — — — — — —	23
IV. Lelkület. Kultúra.	— — — — — — — — — —	30
V. A család.	— — — — — — — — — —	36
VI. Társadalmi tagozódás. Életszínvonal.	— — — — — — — — — —	40
VII. Közületek s az ezekhez való viszony.	— — — — — — — — — —	42
VIII. Gazdasági élet. Termelés, értékesítés, hitel.	— — — — — — — — — —	44
IX. A község jelentősége, kapcsolatai, vonzásterülete.	— — — — — — — — — —	59
X. Tanulságok összefoglalása. A jövő feladatai.	— — — — — — — — — —	59
Betűrendes mutató.	— — — — — — — — — —	61